

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети
Кыргыз республикасынын улуттук илимдер академиясы тарых
жана маданий мурас институту

Диссертациялык кеңеш Д 07.16.528

Кол жазма укугунда

УДК 37.0

Муса кызы Алина

**АКШнын ТЫШКЫ САЯСАТЫНДАГЫ
«ЖУШАК КҮЧҮ» ЖАНА АНЫН
КЫРГЫЗСТАНГА ТИЙГИЗГЕН ТААСИРИ**

Адистиги: 07.00.02 – Ата Мекен тарыхы

**Тарых илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын
АВТОРЕФЕРАТЫ**

Бишкек – 2017

Диссертация И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин психологиялык-педагогикалык жана гуманитардык илимдер кафедрасында аткарылды

Илимий консультанты: тарых илимдеринин доктору, профессор
Абдырахманов Т. А.

Расмий оппоненттер: тарых илимдеринин доктору
Эсенкулов Н. Ж.
тарых илимдеринин доктору, профессор
Кучуков М. М.
тарых илимдеринин доктору, профессор
Чороев Т. К.

Жетектөөчү мекеме: Кыргыз-Россия Славян университети

Диссертация 2017-жылдын «3»-ноябрында саат 14.00 дө И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети менен Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Тарых жана маданий мурас институтунун алдындагы тарых илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын коргоо боюнча түзүлгөн Д 07.16.528 диссертациялык кеңешинин жыйынында корголот. Дареги: 720026. Бишкек шаары, Раззаков көчөсү, 51а.

Диссертация менен И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин илимий китепканасынан таанышууга болот. Дареги: Бишкек шаары, Раззаков көчөсү № 51а. Диссертациянын жана авторефераттын тексти *arabaev.kg* сайтына жайгаштырылган.

Автореферат 2017-жылдын «3»-октябрында таркатылды.

Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы, тарых
илимдеринин доктору, профессор

Курбанова Н. У.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациялык теманын актуалдуулугу. XX кылымдын аягында СССРдин кулашы менен дүйнө жүзү түп-тамыры менен өзгөрүүгө дуушар болуп, дүйнөлүк коомчулук алдында жаңы маселелер менен чакырыктар келип чыкты. Дүйнөлүк үстөмдүк үчүн болгон күрөштө, эл аралык мамилелердеги поствестфальдык жаңы өлчөмдөр менен жаңы күчтөр калыптана баштады. Бул жааттан алганда Кыргызстандын тышкы саясий абалы жана геосаясий кырдаалы кескин өзгөрүүгө дуушар болду. Кыргызстан эгемендикке жетишип, эл аралык мамилелердин татаал системасынын толук укуктуу субъектисине айланган.

Көз каранды эмес Кыргызстандын мамлекеттик курулушундагы татаал жана токтоосуз чечиле турган маселелеринин бири болуп, өлкөнүн тышкы саясатында оптималдуу ишмердүүлүктү жөнгө салуу маселелери турган.

Муну эскерүүдө суверендүү Кыргызстандын алгачкы президенти А. Акаев мындай деп жазат, «чындыгында эле жок жерден тышкы иштер министрлигин, тышкы саясат кызматын түзүүгө туура келди. Дипломатиялык чеберчиликтин негиздерин иш үстүндө практикалап үйрөндүк».

Белгилей кетүүчү нерсе, Кыргызстандын эл аралык глобалдуу системасынын субъектиси катары ийгиликтүү калыптанышына жана анын тышкы саясатынын ийгиликтүү өнүгүшүнө 1991–1999-жылдардагы ички жана тышкы саясаттын туруктуулугу маанилүү ролду ойногон.

А. Акаевдин пикирине караганда, дүйнөдөгү жана аймактагы эл аралык абалдын туруктуулугу Кыргызстан үчүн жакшы шарт түзгөн. Ошондуктан суверендүү Кыргызстандын калыптануусунун алгачкы мезгилдериндеги сырткы коркунучтар экинчи планда калып (1999–2000-жж. чейин), өлкөнүн копусздугу менен туруктуулугу биринчи орунга чыгып ички маселе катары каралган. Мына ушундай эл аралык кырдаалда Кыргызстан менен Америка Кошмо Штаттарынын өз ара мамилелери түзүлө баштаган. Ошондуктан, XX кылымдын 90-жылдарында АКШнын Кыргызстанга болгон саясаты конструктивдүү, өз ара пайдалуу жана токтоо мүнөзгө ээ болгон.

Бул көрүнүш, глобалдуу эл аралык система менен АКШ үчүн «стратегиялык» аныктыктын жоктугу менен байланыштуу болгон.

СССРдин жана социалистик системанын күтүүсүз кулашы жана кыйрашына байланыштуу, Вестфальдык дүйнө түзүмүнүн потенциалдуу

гегемону болгон АКШ мамлекети, келечектеги «жаңы дүйнө түзүмүнүн» стратегиялык планын иштеп чыгуу менен алек болуп жаткан.

АКШнын поствестфалдык тышкы саясатынын түзүлүшүнө «жумшак күч» компоненттеринин маанилүү кошулмалары өзүнүн олуттуу таасирин тийгизген.

Америкалык саясат таануучу Дж.Най тарабынын илимий айлампага киргизилген «жумшак күч» доктринасы, АКШнын эл аралык татаал тактикалык жана стратегиялык маселелерди чечүүдөгү эффективдүү көп деңгээлдүү системасына айланган.

Ошентип, америкалык «жумшак күчтүн» объектисине эл аралык уюмдар жана эл аралык процесстер, бүтүндөй бир аймактар менен айрым бир мамлекеттер кирген. Кыргызстан болсо, америкалык «жумшак күчтү» пайдалануу жана ишке ашыруу үчүн ыңгайлуу жай болгон. Ошону менен бирге эле, каралып жаткан мезгилде америкалык «жумшак күчтүн» расмий жана расмий эмес факторлорунун ролу жана мааниси Кыргызстанда абдан өскөн. Алардын Кыргызстан менен АКШнын өз ара мамилелерине тийгизген таасири дагы күчөгөн.

Мындан сырткары, Кыргызстан Борбордук Азиядагы америкалык «жумшак күчтүн» маанилүү объектисине айланып, эки мамлекеттин өз ара мамилелериндеги «жумшак күч» компоненттери үстөмдүк кылган факторго болуп калган.

Мунун жыйынтыгында, Кыргызстан базар реформасын «Вашингтон консенсусу» боюнча ишке ашырууда үлгү болуп, америкалык демократия моделин аймакка жайылтуу боюнча ишенимдүү плацдарм болуп саналган.

Ошондуктан, америкалык «жумшак күч», Кыргызстан менен Американын XX кылымдын аягы XXI кылымдын башындагы өз ара мамилелерин терең изилдөө боюнча жана аны толук андап билүү таризинде негизги фактор болуп калган.

Демек, бул эмгек, каралып жаткан мезгилдердеги АКШнын Кыргызстанга карта болгон тышкы саясатынын концептуалдуу көз карашын аныктоого мүмкүндүк бере турган актуалдуу иликтөө болуп эсептелет.

Бул диссертациялык изилдөөнүн дагы бир актуалдуулугу америкалык «жумшак күчтүн» Кыргызстандагы расмий жана расмий эмес компоненттерин комплекстүү изилдөө менен бирге, алардын ички жана тышкы саясий абалына тийгизген оң жана терс жактарын жана таасирин аныктоо зарылчылыгы менен шартталат. Анткени учурдагы татаал эл аралык кырдаал эки мамлекет ортосундагы өз ара

мамилелердин жаңы формаларын табууну талап кылууда. Азыркы тапта бул маселе өзгөчө актуалдуулукка айланып, маанилүү мазмунга ээ болууда.

Жогоруда айтылгандай, бул диссертациялык изилдөөнүн актуалдуулугу болуп, Кыргызстандын тарых илиминде биринчи жолу суверендүү Кыргызстандын тышкы саясий ишмердүүлүгүндөгү өтө маанилүү маселелерин ата мекендик илимдин жолуна салуу болуп эсептелет.

Иштин илимий изилденүү деңгээли. Бул маселе диссертациялык иштин биринчи бабында каралган.

Изилдөөнүн максаты: Иштин негизги максаты учурдагы Кыргызстанга АКШнын «жумшак күч» саясатынын тийгизген таасирин аныктап тактоо болуп саналат.

Бул максаттын коюлушу төмөнкү маселелерди чечүүнү талап кылат:

- «жумшак күч» концепциясын изилдөөнүн теоретикалык-методологиялык жактарын иликтөөнү;

- изилденип жаткан маселени ата мекендик, америкалык, россиялык жана кытайлык окумуштуулардын эмгектерине тарыхнаамалык талдоо жүргүзүү аркылуу маселенин изилденүү деңгээлин аныктоону;

- АКШнын расмий институттарынын Кыргызстанда «жумшак күч» стратегиясын ишке ашыруудагы ишмердүүлүгүн изилдөө жана ачып көрсөтүүнү;

- Кыргызстанда американын «жумшак күч» саясатын практикалык түрдө ишке ашыруудагы расмий эмес механизмдеринин ролун жана ордун аныктап кароону;

- Кыргызстандын көз карандысыздыгынын алгачкы жылдарында американын «жумшак күчүнүн» орношун жана өнүгүү эволюциясын изилдөөнү;

- АКШнын «жумшак күч» стратегиясынын 2000–2014-жылдарда Кыргызстанда ишке ашырылышынын мүнөздүү өзгөчөлүктөрүн аныктоону;

- Кыргызстанда Россия менен Кытайдын «жумшак күчүнүн» катышын жана тийгизген таасирине талдоо жүргүзүп салыштырууну;

- Кыргызстандагы АКШнын «жумшак күчүнүн» учурдагы көйгөйлөрү менен келечектерин аныктоону;

- изилденип жаткан теманын жыйынтыктары менен корутундусун негиздөөнү жана практикалык сунуштарды даярдоону.

Изилдөөнүн объектиси: Кыргыз Республикасынын тышкы саясий ишмердүүлүгүнүн тарыхы. **Изилдөөнүн предмети:** Кыргызстанга АКШнын «жумшак күч» саясатынын тийгизген таасири.

Связь диссертационной работы с другими научными программами. Диссертация является инициативной работой исследователя.

Методологическую базу исследования составил комплексный подход, включающий как общеисторические принципы, так и конкретные методы исследования; методы системно-структурного, сравнительно-исторического, проблемно-хронологического анализа; применялся эмпирический подход (включающий интервью, беседы, опросы), а также метод исторической ретроспективы.

Илимий изилдөөнүн булактары. Изилденип жаткан маселе боюнча мурда жарык көргөн жана Кыргызстан менен АКШнын фонддорунда сакталууда турган тарыхый булактардын саны арбын. Маселени изилдөөдө ата мекендик жана чет жактык расмий документтер пайдаланылды. Ата мекендик материалдардын ичинен тышкы саясатты ишке ашыруудагы укуктук-нормалык актылар – Кыргыз Республикасынын Президентинин жарлыктары, өлкөнүн тышкы саясий мекемесинин АКШнын Кыргызстандагы өкүлчүлүгү менен болгон дипломатиялык кат алмашуулары, ТИМ менен Кыргыз Республикасынын АКШ менен Канададагы Элчиликтери менен ич ара кат алмашуулары, Кыргызстандын экс-президенти А. Акаевдин АКШнын экс-президенти Б. Клинтон менен кат алмашуулары, Кыргызстандын АКШдагы Элчисинин АКШнын өзгөчө иштер боюнча Элчиси менен кат алмашуулары жана Кыргызстандагы саясий эркиндик тууралуу тынчсыздануу менен президентке жана бир катар эл аралык уюмдарга жолдонгон ачык каттар пайдаланылды.

Чет жактык документтердин ичинен, Мамлекеттик департаменттин жана АКШнын Эл аралык өнүктүрүү агенттигинин (электрондук архиви); аналитикалык материалдар жана Эл аралык мамилелер боюнча Кеңеш, РЭНД корпорациясы, Карнеги Фонду, эл аралык тынчтык үчүн, Сорос Фонду, сыяктуу америкалык илимий борборлор тарабынан даярдалган докладдар; Россиянын тышкы саясаты боюнча концептуалдык документтери, Россия президентинин Федералдык жыйынга жолдомосу, А. М. Горчаков атындагы элдик дипломатияны колдоо Фонду, Росскызматташтык, КМШ иштери боюнча Федералдык агенттик; Кытайдын чет жерлерде кытай тилин жайылтуу боюнча мамлекеттик комитетинин Конфуций Институттарынын отчеттору – кытайлык билим берүү борборлорунун маалыматтары колдонулду.

Диссертациянын илимий жаңылыгы: диссертациялык изилдөөдө ушул учурга чейин Кыргызстандын тышкы саясий ишмердүүлүгүндө изилденбей келген тарыхый жагдайлар каралып, иликтөөгө алынды. Изилдөөнүн жыйынтыгында, жаңы тыянактар чыгарылып, изилденип жаткан маселе боюнча мурунку илимий көз караштар ондолуп түзөтүлдү. Илимий айлампага ата мекендик жана америкалык тышкы саясий мекемелеринин жаңы архивдик материалдары менен булактары киргизилди.

Иштин методологиялык негизин – Кыргызстанда АКШнын «жумшак күч» тышкы саясий стратегиясынын ишке ашырылышынын көп деңгээлдүү системасынын ыкмалары менен каражаттарынын калыптануу жараяндарын мүмкүн болушунча толук жана объективдүү изилдөө үчүн: системалык, институционалдык, институционалдык эмес жолдор, ошондой эле конкреттүү-тарыхый жана тарыхый салыштырмалык талдоо методдору колдонулду. Америкалык «жумшак күч» саясатын тышкы саясий инструмент катары кабылдоо өзөгөчөлүктөрүн аныктоодо социология жана саясий таануу илимдеринде колдонулуучу дисциплиналар аралык контент-анализ изилдөө ыкмасы пайдаланылды

Америкалык «жумшак күч» саясатынын ишке ашырылышынын негизги тарыхый мезгилдерин изилдөөдө, Кыргыз Республикасынын көз карандысыздыкка жетишкен күнүнөн тартып, ушул учурга чейинки тарыхый окуяларын ирети менен кароодо маселелик-хронологиялык ыкма колдонулду.

Иштин практикалык мааниси – диссертациялык иште камтылган даректүү материалдар, Кыргыз Республикасынын тышкы саясий тарыхын изилдөөгө арналган илимий иштерди, ошону менен бирге эле усулдук-окуу куралдарын, Кыргызстандын дипломатия жана тышкы саясий тарыхы, маалымат коопсуздугу боюнча лекциялык курстарын иштеп чыгуу менен аныкталат.

Коргоого коюлуучу негизги жоболор. Изилдөөнүн жыйынтыктарынын негизинде төмөндөгү корутундулар коргоого сунуш кылынат:

- диссертациялык изилдөөнүн теоретикалык-методологиялык негизин АКШнын Кыргызстандагы “жумшак күч” компоненттеринин калыптанышы менен иш-аракеттеринен турган теориялар жыйнагы, илимий ыкмалар жана мамилелер жыйнагы түздү;

- эл аралык мамилелер тарыхында “жумшак күч” концепциясынын салыштырмалуу түрдө жаңы экендигине байланыштуу бул маселенин

тарыхнамасы толугу менен жана концептуалдуулугу менен айырмаланбайт. Өзгөчө бул ата мекен тарыхына тиешелүү;

- Кыргызстанда америкалык “жумшак күч” стратегиясын ишке ашырууда аныктоочу ролду АКШнын расмий институттары ойногон;

- америкалык «жумшак күч» концепциясын Кыргызстанда практикалык түрдө ишке ашырууда расмий эмес механизмдердин мааниси дагы кем эмес болгон;

- Кыргызстандагы америкалык «жумшак күч» компоненттери мүнөздүү өзгөчөлүктөргө ээ болгон эки этапта жайылтуу менен ишке ашырылган;

- Кыргызстанда АКШнын, Россиянын, Кытайдын «жумшак күч» саясатынын тийгизген таасирин салыштырып талдоо, XX кылымдын 90-жылдарында үстөмдүк кылган америкалыктар XXI кылымда ээлеген ордун жогото баштагандыгын көрсөттү;

- 2000–2014-жылдары Кыргызстандагы американын «жумшак күчү» аймактагы америкалыктардын «катуу күчүнүн» эскалация болушуна байланыштуу жана Кыргызстанда Россия менен Кытайдын «жумшак күчтөрүнүн» активдешип күч алышы менен, ошондой эле Кыргызстандын тышкы саясий багытынын өзгөрүшүнө жараша белгилүү бир кыйынчылыктарга туш боло баштаган. Мунун баарынын жыйынтыгында АКШнын «жумшак күчүнүн» Кыргызстанда ишке ашырылышы көйгөйгө айланган.

Издөнүүчүнүн жеке салымы. Диссертациялык изилдөө:

- Кыргызстандын тарых илиминдеги изилденип жаткан маселе боюнча алгачкы илимий-изилдөө болуп саналат;

- автор тарабынан, изилдөөнүн жүрүшүндө мүнөзү жана мазмуну боюнча жеткиликтүү болгон булактар менен материалдар чогултулуп илимий талдоого алынды;

- диссертациялык изилдөөнүн жүрүшүндө биринчи жолу Кыргызстан менен АКШнын ар кандай фонддорунун архивдик жана башка материалдары илимий айлампага киргизилди.

- тиешелүү жыйынтыктар чыгарылып, кыргыз-америка мамилелерин оптимизациялоо боюнча практикалык сунуштар берилди.

Иштин апробацияланышы:

- диссертациялык изилдөөнүн негизги жоболору автордун бул изилдөөгө тиешелүү болгон монографиясында, илимий макалаларында, АКШнын Конгрессинин тышкы саясат Институтунун алкагында Джон Хопкинс атындагы Борбордук Азия жана Кавказды изилдөө

Институтунун кызматкерлери жана анын жетекчиси Ф. Старр менен өткөрүлгн кеңешме жолугушууда;

– АКШнын Вашингтон шаарындагы «RETHINK» аналитикалык Институтунун эксперттери менен бирдикте өткөрүлгөн «тегerek столдо» жана АКШнын Мамлекеттик Департаментинин кызматкерлери менен өткөрүлгөн жолугушууларда жүргүзүлгөн «жол кагаздарында»;

– Россияда өткөрүлгөн ар түрдүү илимий жана илимий практикалык конференцияларда, Кыргызстанда болгон илимий-конференциялар менен тегerek столдордо апробациядан өттү.

Изилдөөнүн хронологиялык алкагы. Диссертациялык иштин илимий изилдөөлөрү 1991–2014 жылдар аралыгын камтыйт.

Диссертациянын жыйынтыктарынын басылмаларда чагылдырылышы. Изилдөөнүн жалпы негиздери жана натыйжалары бир монографияда жана Кыргызстан менен чет өлкөлөрдүн рецензияланган (РИНЦ) басылмаларында 27 илимий макала жарык көрдү.

Диссертациялык иштин түзүмү. Диссертациялык иш киришүүдөн, төрт баптан, корутундудан жана пайдаланылган адабияттардын тизмесинен турат.

ИШТИН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө илимий ишке жалпы мүнөздөмө берилип, иликтөөгө алынган маселенин актуалдуулугу, максаты жана милдеттери, изилденүү деңгээли, булактары, илимий жаңылыгы, теориялык-практикалык мааниси, коргоого алынып чыгарылган негизги жоболору, изилдөөнүн хронологиялык алкагы, иштин апробацияланышы, структурасы жана көлөмү белгиленди.

«Жумшак күч» концепциясынын тарыхнаамалык аспектери, типологиялык варианттары жана тарыхнаамалык изилдөөнүн иштелип чыгышы деп аталган Биринчи бапта – АКШнын тышкы саясатындыгы «жумшак күч» концепциясынын теоретикалык негиздери, типологиялык варианттары каралган. Чет жактык жана ата мекендик илимий адабияттарга, маалымат саясатын изилдеген маселелерге, АКШнын идеологиясы менен пропагандасына, анын ички маданий саясатына, АКШнын башка мамлекеттер менен эки тараптуу маданий байланыштарына талдоо жүргүзүлгөн.

Баптын биринчи параграфында АКШнын тышкы саясий стратегиясындагы «жумшак күч» концепциясынын теоретикалык негиздери, ошондой эле «жумшак күчтүн» типологиясы жана

диссертациялык изилдөөдө олуттуу фактор болгон постсоветтик Кыргызстанга америкалык «жумшак күч» стратегиясын тийгизген таасирин изилдөө каралган.

Ошону менен бирге, бул диссертациялык изилдөөнүн теоретикалык негиздери америкалык «жумшак күчтүн» ишке ашырылышынын каражаттары, объектин мүнөзү, предмети өлкөлөрдөгү спецификасы менен көп деңгэлдүү методдор системасы менен, ошондой эле теманын татаалдыгы, көп пландуулугу жана жетишсиз изилдениши менен аныкталат.

Мамлекеттердин экономикалык жактан бири-бирине көз карандылыгынын күчөшү, эл аралык мамилелердин гумандашуусу, максатка жетүү үчүн мамлекеттер аралык талаштарды күч колдонуу ыкмалары менен гана эффективдүү чечүү ыкма катары каралбай калды. Дүйнөлүк саясатта, күчтүн жаңы элементтери–аскердик коопсуздук эле эмес, маалымат коопсуздугу маанилүү орунду ээлей баштады.

Ошого байланыштуу, Американын Д. Эйзенхауэрден баштап Дж. Буш кичүүсү (домино принциби) менен Б. Обамага чейинки Президенттеринин эл аралык мамилелер маселесинде ааламдашуу шарттарында Вашингтондун үстөмдүгүн жана американын таасирин планетардык мааниде таркатуу аракети АКШнын тышкы саясатынын «жумшак күч» стратегиясын андан ары байыта алганын байкоо маанилүү.

«Жумшак күч» термининин автору, америкалык окумуштуу Дж. Най, 1990-жылы чыккан «Лидерликке ынтаа: америкалык күчтүн табигый алмашуусу» аттуу китебинде мындай аныктама берген. *«Жумшак күч» – бул өнөктөштөрдүн өз ыктыярынын негизинде катышуусу менен каалаганына жетүү жөндөмдүүлүгү, зордоо же болбосо акча төлөө эмес. Бул аныктама АКШнын XXI кылымдагы стратегиясына төп келет.*

Американын «жумшак күч» стратегиясынын пайда болушуна өткөн тарыхта жана азыркы учурларда сунушталган теоретикалык доктриналар түрткү берген. Ошондуктан, бул изилдөөнүн теоретикалык негиздерин АКШнын «жумшак күч» инструменттеринин иштешинин жана калыптанышынын анализинин өзгөчө Кыргызстан менен болгон мамилелердеги ар түрдүү пландагы теориялары жана мамилелер комплекстери түздү.

Ушуга байланыштуу, бул параграфта теоретикалык доктринанын мүнөздүү үч тобу каралды. *Биринчи топту*, негизинен «жумшак күч» факторлоруна эсептелген америкалык экспансионизмдин теоретикалык-

идеологиялык негизи болгон теоретикалык доктриналар түздү. *Экинчи топту*, маалымат-коммуникациялык чөйрөдө америкалык «жумшак күчтү» ишке ашырууда маанилүү мааниге ээ болгон теоретикалык постулаттар түздү. Теоретикалык доктриналардын *үчүнчү тобу*, өзүнө учурдагы америкалык «жаңы дүйнөлүк тартип» долбоорунун «жумшак күчүнүн» негизи болуп калган бир нече концепциялар менен мамилелерин камтыйт.

«Жумшак күчтүн» ролунун өсүшү менен «жумшак күчтүн» типология жана классификация маселелери актуалдашат. *Мисалга, окумуштуулар «жумшак күчтүн пассивдүү жана активдүү түзүмдөрүн* бөлүп карашат. Лидерликке же гегемонияга багыт алган мамлекеттердин «жумшак күч» стратегиясы классификацияланат. «Жумшак күчтүн» инфраструктурасы *ички* (мамлекеттин ичинде түзүлөт) жана *сырткы* (башка өлкөлөрдүн ичинде түзүлөт) болуп бөлүнөт. «Жумшак күч» эки: «*бийик*» жана «*жапыс*» деңгээлде иш-аракет кылат. «Жумшак күчтүн» булактарын эки категорияга: сырткы (мультилатерализм) жана ички (унилатерализм) бөлүшөт.

«Жумшак күчтүн» ар тараптуу жана активдүү изилденгендигине карабастан, бул концептин жакшы ойлонулбаган теоретикалык базада негизделгендигин белгилеген анын сындоочулары жана шектенүүчүлөрү бар. Албетте, мындай жагдай мазмуну көп түрдүү теоретикалык түшүндүрмөлөр менен шартталган «жумшак күчтү» изилдөөчүлөр үчүн бир топ кыйынчылыктарды туудурат. Жалпысынан, бул изилдөөнүн теоретикалык негизин Кыргызстанда америкалык «жумшак күч» инструменттеринин иштеринин ар кандай пландагы системасын түзгөн теория, ыкма, жана мамилелер түзүүгө мүмкүндүк берди.

Биринчи баптын экинчи параграфы, америкалык «жумшак күчтүн» тарыхнаамалык обзоруна арналган. Америкалык тышкы саясаттын багыты илимий пландан алганда американистиканы изилдеген баардык илимдердин ашташкан жеринде турат.

Ушуга байланыштуу, диссертацияны жазууда пайдаланылган баардык эмгектер ыңгайлуулук үчүн америкалык/батыштык, россиялык жана ата мекендик тарыхнаамага бөлүндү.

«Жумшак күч» стратегиясынын теоретикалык негиздерин терең түшүнүү үчүн диссертациялык изилдөө жүргүзүүдө көңүлүбүздү америкалык жана батыш теоретиктеринин эмгектерин изилдөөгө дагы көңүл бурдук.

Мисалга, америкалык изилдөөчү Д. Пучала «жумшак күчтүн» теоретикалык аныктамасына кайрылууда мамлекеттик күчтүн ресурстук

негиздеринин чечүүчү маанисин баса белгилеген. «Власть радикальный подход» аттуу эмгегинде «3 тарапты» күчтү/бийликти бөлүп көрсөтөт: биринчиси – чечимди кабыл алуу жана ишке ашырууну, экинчиси – «милдетти орнотуу» ошентип, дискурс мейкиндигин калыптоо жана чектөө, үчүнчүсү – башкалардын каалоосу менен жөндөмүн манипуляциялоо жана преференция кылуу, башкаларды күч субъектиси калаган нерсеге ынандыруу. А. Вьювинг белгилегендей, Дж. Найдын «жумшак күч» түшүнүгү, өзүнө экинчи жана үчүнчү күчтүн тарабын камтыйт.

Эл аралык мамилелер боюнча белгилүү америкалык эксперт Г. Киссинджер тышкы саясатта «күч деген таасир тийгизүү» деп белгилеген. Дж. Найдын авторлошу, америкалык окумуштуу Р. Кеохейн, аны «субъектинин бир нерсени алдын алганча (пайдалуу баада) башкаларды алдын алууга мажбурлоо» деп аныктаган. Белгилүү кызыгууну Д. Стоссинджердин позициясы пайда кылат. Ал саясий «күчтү» мындай аныктаган: эл аралык мамилелердеги күч/кубат бул мамлекеттин өзүнүн потенциалдуу ресурстарын башка мамлекеттин жашоо образына жана жүрүм-турумуна таасир тийгизүү үчүн колдонуу мүмкүнчүлүгү.

Америкалык баардык эле теоретиктердин «жумшак күчтү» АКШнын тышкы саясатындагы эффективдүү жана зарыл фактор деп кабыл албай тургандыгын дагы таануу зарыл. Америкалык окумуштуу К. С. Грейдин пикири боюнча, «жумшак күчтү» колдонуудагы негизги ыңгайсыздык, бул коротулган чыгымдардын натыйжалуулугуна кепилдиктин жоктугу жана өкмөт тарабынан толук көзөмөлдүн мүмкүнсүздүгү. Мындан сырткары, «жумшак күч» стратегиясынын конкреттүү аймакта эффектүүлүгүн алдын ала айтуу кыйын. Кандайдыр бир деңгээлде, шектенүүчү (скепсис) К. С. Грейди Кыргызстандагы америкалык «жумшак күч» стратегиясынын натыйжалары менен байланыштырууга болот.

«Жумшак күч» концепциясынын теоретикалык негиздерин диссертациялык изилдөөдө, «өлкөлүк маркетинг» түшүнүгүн айырмалоо маанилүү деп эсептөө менен аны эл аралык мамилелердин айрым аспектерин анализдөө үчүн илимий айлампага киргизген америкалык экономист Ф. Котлердин эмгектери дагы колдонулду. Ф. Котлер башка өлкөлөрдү инвестиция үчүн күрөштө рыноктук сунуштун объектиси, туристик агым, кааланган мигранттар катары караган. Маркетингдик бул саясат мамлекет ичи менен анын сыртында шарттуу «керектөөчү-мамлекеттердин» көңүлүн жана симпатиясын бурууга багытталган.

«Өлкөлүк маркетинг» менен «жумшак күч» концепциясынан бир катар окшоштуктарды табууга болот. Бирок, «жумшак күч» стратегиясын ишке ашыруу алкагында мамлекеттин максаты болуп белгилүү бир тышкы саясий максаттарга жетүү абзел, ал эми маркетингдик технологиялардын жардамы менен жана ыкмалары менен жетүү бул инструмент болуп саналат. Андан ары, «өлкөлүк маркетинг» концепциясы белгилүү британдык маркетингтик С. Анхольтун эмгектеринде «өлкөлүк брэнд» деген концепт менен толукталган. Өлкөнүн бренди тууралуу (семиотика терминдерин колдонуу менен) интерпретатордун аң-сезиминдеги өлкөнүн атын атаганда коннотанты өлкөнүн аталышы болгон таанып билүү белгиси, денотаты – өлкөнүн өзү, мааниси болсо ассоциациянын жыйындысы болгон нерсени айтууга болот.

Америкалык/батыштык тарыхнаама «жумшак күч» концепциясынын автору Дж. Найдын эмгектерин изилдөөдөн башталат. Жарыяланган теоретикалык мамилелер сын көз караш менен каралып, ошол тышкы саясий стратегиянын алкагында чет жактык жардам анын билим берүү жана маданият жаатындагы программаларынын инструментарийлери изилденет.

Россиялык тарыхнаама бөлүгүндө биз: 1) эмгектери «жумшак күч» концепциясынын теоретикалык-методологиялык маселелерине арналган, россиялык маалымат дискурсунда бул терминди кеңири жайылткан авторлордун, 2) «жумшак күчтүн» Россиянын өзүндө калыптанышы, ошондой эле авторлор тобун бөлүк, 3) «жумшак күч» тышкы саясий стратегиясын изилдөөгө арналган эмгектерди изилдедик.

Белгилей кетүүчү нерсе, изилдөөнүн ата макендик тарыхнаама обзору боюнча Кыргызстанда американын «жумшак күч» саясатынын ишке ашырылышы боюнча болгон баардык эмгектер иликтенди. Алар болгону жергиликтүү басылмаларда же интернет булактарында жарык көргөн бир нече макалалар экен.

Американын Кыргызстандагы «жумшак күч» саясатына арналып изилденген ата мекендик окумуштуулардын фундаменталдуу изилдөөлөрүнүн жоктугуна байланыштуу, биз кыргыз-америка мамилелерине байланыштуу болгон диссертациялык иштер, монографиялар жана макалалар менен тааныштык. Андан ары, кыргыз-америка кызматташтыгынын Кыргызстандын тышкы саясатынын көп тараптуу дипломатиясындагы ар кандай жактары каралган эмгектер изилдөөгө алынды.

Чет жактык, ата мекендик авторлордун эмгектерин изилдөөнүн жыйынтыгында, эгемендүү Кыргызстанга америкалык «жумшак күч» саясатынын тийгизген таасирин толугу менен чагылдырып изилдеген, аны системдүү изилдөө үчүн толук жооп бере турган бир дагы эмгек жок экендигине ынандык.

Экинчи бапта, Кыргызстанда американын «жумшак күч» саясатын ишке ашыруудагы расмий институттары менен расмий эмес механизмдери, американын тышкы саясий маселелерин чечүүчү каражат катары деген аталыштагы маселелер каралды.

Экинчи баптын биринчи параграфында, Кыргызстан менен болгон өз ара мамилесиндеги американын «жумшак күч» стратегиясын комплекстүү изилдөө үчүн, АКШнын Кыргызстанга тийгизген таасиринин расмий институттарынын ишмердүүлүгү каралды. Америкалык «жумшак күчтүү» Кыргызстанда ишке ашырган расмий институттар катары, биринчиден Кыргызстандагы «жумшак күч» элементтерин интенсивдүү жана активдүү тескеп турган, башында АКШнын президенттик институту, Конгресс, Мамлекеттик департамент, АКШнын министрликтери менен мекемелери, АКШнын Кыргызстандагы элчилиги жана башка элдик дипломатиянын өз алдынча институттары кирген мамлекеттик органдар түшүндүрүлөт.

Изилденип жаткан мезгилде, Кыргызстанга конгрессмендер менен сенаторлордун 10 тобу келип кетишкен. Белгилей кетүүчү жагдай, АКШнын жогорку мыйзам чыгаруучу бийлиги Кыргызстан менен АКШнын ортосундагы соода-экономикалык байланыштын өнүгүшүндө ролу чоң болгон.

АКШнын, башка мамлекеттик расмий органдарына караганда американын иерархиясы боюнча АКШнын Мамлекеттик департаменти эсептелет. АКШнын тышкы иштер министрлигинин функциясын аткарган, дипломатиялык байланыштар үчүн жооптуу болгон, башка мамлекеттер менен тышкы саясатты жүргүзгөн, АКШнын Президентинин кабинетинин курамына кирген бул мекеме Кыргызстанда «жумшак күч» саясатын ишке ашыруудагы ролу чоң болгон.

Айта кетүүчү нерсе, АКШнын Мамлекеттик департаменти башка мекемелер менен бир катар тышкы саясий милдеттерди бөлүшөт: Коргоо министрлиги, Улуттук Коопсуздук Кеңеши, Борбордук чалгындоо башкармалыгы, Конгресс, Ак үйдүн аппараты жана тармактык бир катар министрликтер менен. Бийликтин бул органдары АКШнын Президентинин тышкы саясий чечимдерин кабыл алууда эффективдүү

гана таасир тийгизүү менен чектелбестен, Мамлекеттик департаментте, өзгөчө чет жактагы мекемелерде кадрлардын дайындалышын аныктоого жөндөмү бар.

Мамлекеттик департаменттин Кыргызстандагы «жумшак күч» саясатын ишке ашыруудагы программаларынын башталышынын негизи болуп, АКШнын Кыргызстандагы кызыкчылыктарын көздөгөн расмий институттун-АКШнын Кыргызстандагы Элчилигинин ачылышы болгон. Каралып жаткан мезгилде, АКШнын бул тышкы саясий мекемеси Кыргызстанда аккредиттелген эң ири Элчиликтин бири болгон. Биздин пикирибизде, ээлеген аймагы, жаңы имараты, жабдылышы, масштабдуулугу жана Элчилик ишке ашырган программалардын саны боюнча, башка мамлекеттердин Элчиликтерине салыштырмалуу алдыңкы ордунда тургандыгын ырастайт.

АКШнын Кыргызстандагы Элчилигинин көмөгү астында, Кыргызстанда америкалык «жумшак күч» саясатын ишке ашырууда Мамлекеттик департаменттин программаларын ишке ашыруучу катары АКШнын Кыргызстандагы биринчи Элчиси Э. Хервицтин ролу чоң болгон.

Американын Кыргызстандагы Элчилигинин активдүү ишмердүүлүгүн АКШнын өкмөттүк делегацияларынын Кыргызстанга байма-бай иш сапарларынын өткөрүлүшүнөн көрүүгө болот. Кыргызстандагы АКШнын Элчилиги иштей баштагандан тартып, аймакты изилдөө максатында бийик деңгээлдеги америкалык саясатчылардын иш сапарларын уюштура баштаган.

Кыргызстанга таасири тийген расмий институттардын ичинен натыйжасы төмөң, каршы пикирдеги, активдүү эмес экономикалык институттар дагы иликтөөгө алынды.

Кыргызстандагы американын «жумшак күчүнүн» эң эле эффективдүүсү болуп, миндеген жаш кыргызстандыктарды окуткан америкалык билим берүү долбоорлору менен программалара болгон.

Ошондой эле бул параграфта АКШнын «жумшак күчүнүн» коомдук пикирге күчтүү таасир тийгизген массалык маалымат каражаттары жаатындагы расмий «жумшак күч» рычагы дагы изилденди.

Жалпысынан алганда, каралып жаткан мезгилде Кыргызстанда америкалык «жумшак күч» саясаты өлкөнүн баардык негизги чөйрөлөрүндө план ченемдүү жана активдүү түрдө күч алгандыгы байкалат. Кандайдыр бир деңгээлдеги натыйжа болуп, америкалык билим берүү структураларынан чыккан, батышчыл маанайдагы

жаштардын мамлекеттик бийлик органдарына жана Кыргызстандын элиталык бизнес катмарларына киришине байланыштуу жакынкы келечекте Кыргызстанда АКШ тарабынан жаңы америкачыл элитаны түзүү жараянын ыкчамдатууну күтүүгө болот.

Экинчи баптын экинчи параграфында, Кыргыз Республикасына таасири тийген америкалык «жумшак күч» саясатынын расмий эмес механизмдери каралган. Биздин көз карашта, анын ишке ашырылышындагы маанилүү каражат болуп, негизинен америкалык филантроптук фонддор, өкмөттүк эмес жана укук коргоочу уюмдар, ММК, массалык маданият булактары, каналдары ж. б. у. с эсептелет.

Биринчи топту расмий эмес америкалык фонддор, долбоорлор, жана гранттык колдоо көрсөтүү уюмдары түздү. Алар Кыргызстанга АКШнын «жумшак күч» стратегиясын ишке ашыруу үчүн идеялар менен каражаттар түшүп турган кандайдыр бир шлюздун ролун аткарышкан.

Америкалык фонддор аракеттенген үч башкы багыт бөлүштүрүлдү:

1) учурдагы тарыхый этапта АКШнын тышкы саясий курсун жана багыттарын, ошондой эле алардын келечектеги жетишкендиктери үчүн стратегия менен тактиканы иштеп чыгуу;

2) америка элинин кызыкчылыгына жооп бере турган идеологиялык негиздеме жана коюлган маселенин максат катары социалдык-экономикалык жактан акталышы;

3) АКШнын глобалдык саясатын практикалык түрдө ишке ашыруу үчүн өзүмдүк жана чет элдик кадрларды даярдоо, тандоо жана жайгаштыруу. Фонддор илимий – билим берүүчү мекемелердин жана изилдөөчү борборлордун биргеликте каржыланган, башкарылган жана аныктоочу шарттарда дүйнөлүк аренада АКШнын узак мөөнөттөгү тышкы саясатын аныктоочу жайылтылган тармактарынын базасына айланган (өзгөчө эл аралык мамилелерди изилдөөдө). Бул уюмдар аркылуу элиталар өзүнүн идеясын жана билимин көзөмөлгө алган социалдык гегемония өндүрүшү аркылуу камсыз кылууга мүмкүнчүлүк алды. Бирок, башкысы – бул фонддор дүйнө жүзүндөгү ааламдашуу идеологиясын алга жылдыруунун локомотиви болуп саналат.

Экинчи топко, Кыргызстандагы америкачыл ӨЭУ жана АКШнын өкмөттүк эмес укук коргоочу уюмдары кирди. Алар Кыргызстанда каршылык маанайды жана оппозициялык кыймылды түзүүдө чоң ролду ойногон. Алар аркылуу Кыргызстанга чоң көлөмдөгү каржылай жана идеологиялык жардам келип турган. Алар АКШнын Кыргызстандагы

«жумшак күчүнүн» маанилүү бөлүгү болуп калган. Борбордук Азиядагы башка мамлекеттерге караганда Кыргызстанда 14 миң ӨЭУдар ишмердүүлүгүн жүргүзүшкөн. Эксперттердин баалоосу боюнча 90%тен 100% ке чейин ӨЭУдар эл аралык уюмдар аркылуу каржыланган. Негизги донорлору болуп, ПРООН, Сорос Фонду, NDI, ЮСАИД ж.б. болгон. Көз каранды эмес эксперттердин баалоосу боюнча ӨЭУдын 40% жакын каржылоосу укук коргоо иштерине, 25% ти ден-соолукту сактоо, 20% билим берүүгө ж. б. у. с жумшалган.

Ошентип, америкалык фонддордун каражаттарына бир нече миң амбициалуу жана чыгармачыл адамдардын потенциалы колдоого алынган. Алардын долбоорун ишке ашырууга, мамлекетин маданий турмушунун сапатын жакшыртууга багытталган жардам берген америкалык фонддор (мамлекетин келечегин башкача көргөн) кичине эле алсыздыкты сезсе бийликке өзүн каршы койгон контрэлитанын түзүлүшүнө шарт түзүшкөн. Ошого байланыштуу, баардык активдүү ӨЭУдын дээрлик жарымы укук коргоо иштери менен алек болушкан (41,6%). ӨЭУдын дагы бир популярдуу чөйрөсү болуп ден-соолукту сактоо (24,9%), граждандык билим берүү (21,9%), гендердик маселелер (17,1%), экология маселелери (14,5%).

Кыргызстанда америкалык «жумшак күч» маселелесинин расмий эмес механизмдерин ишке ашыруучулардын бири болуп, батышчыл жана америкачыл ММК, ошондой эле маданият чөйрөсүнүн өкүлдөрү болгон. Америкалык «жумшак күчтүн» маалымат менен камсыздоо тарабына америкалык ММКны колдоо борбору жооптуу болгон. Фридом Хаус уюмунун ишмердүүлүгүнүн алкагында 2003-жылдын ноябрында Бишкекте заманбап техника менен жабдылган, ММКны колдоо борбору ачылган. Бул борбордун ачылышы, 2005-жылдагы «түстүү революциянын» ийгиликтүү ишке ашышынын факторлорунун бири болгон. Республикада бийлик алмашаардын алдында, баардык оппозициялык газеталар дал эле ушул типографиядан чыгарылып таркатылып турган. Эскерте кетсек типографиянын байкоочу кеңешинин мүчөлөрүнүн катарында Борбордук чалгындоо башкармалыгынын (ЦРУ) кызматкерлери болгон.

Мындан сырткары бул топко баардык масалык малымат каражаттары кирет: телевизор, радио, интернет. Ошондой эле массалык маданият элементтери – фильмдер, кино берүүлөр, телесериалдар, музыкалык чыгармалар. Каралып жаткан мезгилде бул элементер АКШнын жагымдуу имиджин жаратып, аны калыптандырууда олуттуу булакка айланган.

Ушуга байланыштуу, американын «жумшак күч» саясатын ишке ашырууда расмий эмес механизм болгон кинопрокаттан сырткары интернеттеги, кабелдик телевидениядагы, америкалык фильмдер АКШнын жагымдуу жакшы жактарын даңазалоодогу ролун айта кетүү зарыл. Ошондой эле, кыргызстандыктардын коомдук-саясий, маданий турмушундагы мамлекеттик эмес медиа кызматтары дагы кем эмес мааниде турат.

Булардын жыйынтыгында, каралып жаткан мезгилде кыргыз элинин маданий, турмуштук жана нравалык салтына америкалык «жумшак күч» болуп көрбөгөндөй таасир тийгизген. Өз кезегинде, алар кыргызстандыктардын саясий жана жарандык позициясына активдүү таасирин тийгизген.

Үчүнчү бап, Кыргыз Республикасындагы америкалык «жумшак күч» стратегиясынын тарыхый этаптары деп аталып, 1992–2014-жылдары АКШнын «жумшак күч» институттарынын калыптануу жана өнүгүү маселелери каралган. Бул жараян биз тарабынан эки негизги этапка бөлүнүп, биринчиси Кыргызстан эгемендикке жеткенден тартып 2001-жылдын 11 сентябрына чейинки мезгилди камтыйт.

Биздин өлкөгө америкалыктардын таасиринин активдешүүсү АКШнын жалпы эле терроризмгк каршы күрөшүнүн башталышы менен коштолуп, Кыргызстанга тийгизген таасиринин аркасында мындай же тигиндей мааниде эки революция менен байланышкан 2014-жылга чейинки экинчи этабы башталат.

Үчүнчү баптын биринчи параграфында Кыргызстандын эгемендикти алган алгачкы жылдарынан баштап (1991–2001-жж.), американын «жумшак күчүнүн» ишке ашырылышы каралды.

Кыргыз Республикасы эгемендикке жетишкен учурдан баштап, АКШнын бул мамлекетке болгон тышкы саясий стратегиясы совет доорунан кийинки Борбордук Азия мамлекеттерине болгон жалпы саясатынан айырмаланган эмес. Алар саясий турмушту демократташтыруу жана рынок экономикасына өтүүнү шартташкан.

Бул жерде, узак мөөнөттүү саясий жана экономикалык реформа жүргүзүү үчүн институционалдык негиздер түзүлгөн.

Бул учурда Кыргызстан, дипломатиялык мамилелерди орнотуу, эл аралык уюмдар менен дүйнө мамлекеттеринин өкмөттүк жана жеке уюмдары менен кызматташуунун негизги параметрлерин түзүү менен алек болгон.

Советтер Союзу таркагандан кийин, Борбордук Азия АКШны көп деле кызыктырган эмес. Ошондой болгону менен АКШнын Борбордук Азия мамлекеттерине болгон саясатында кандайдыр бир эки жактуулук байкалган. АКШнын Борбордук Азиядагы кызыкчылыктары, Сенатор Алан Крэнстон тарабынан түзүлгөн. Ал АКШ Сенатынын эл аралык мамилелер комитетинин жыйынында жасаган докладында: Борбордук Азия алыс жайгашкан экономикасы начар өнүккөн, АКШ менен этникалык жактан байланышы жок аймак. Постсоветтик мейкиндикте АКШнын саясаты жаңы демократиялык жол менен өнүгүп жаткан Россияга топтолушу керек. Экинчиден, А. Крэнстон табигый ресурстарга бай Борбордук Азияны да жөн эле таштап койууга болбойт, бул жерлерде мамлекеттик курулуш ийгиликсиз болсо Казакстандын ядролук программасын консервациялоо зарылчылыгы менен аймактык коопсуздукка жана туруктуулукка коркунуч туудурат деген.

Кыргызстандын көз каранды эместик жылдарынын башында, америкалык тарап, чектелүү гана катышы бар деп эсептелгени менен, биздин пикирде Кыргызстанда «жумшак күч» саясатын ишке ашырууда активдүү иш аракеттерди жүргүзгөн. Буга америкалык өкмөттүк жана өкмөттүк эмес уюмдардын кыргыз элинин турмуш-тиричилигиндеги баардык тармактарындагы активдүү иш аракеттери мисал боло алат.

Жооп иретинде, Кыргызстан өзүн демократиялык, эл аралык укуктук нормаларга таянган мамлекет деп жарыялады. Мына дал эле ушундай тапта жана толкунда АКШ менен эки тараптуу мамилелер орнотулуп, Кыргызстанга адам укуктарын сыйлоо жана мыйзамдын жогору экендигине негизделген демократияга өтүүгө колдоо көрсөтө баштаган. Ушуга ылайык, АКШнын Хелсинки комиссиясы Кыргызстанды борбордук азия аймагындагы адам укуктарын коргоо менен этникалык азчылыкка болгон сый мамиленин лидери деп тааныган.

Ошого карабастан, АКШ Кыргызстандагы стратегиялык саясатында республиканы «демократиялык плацдарм» катары кабылдап бул жерден бүтүндөй борбордук азияга «демократияны» таратуу максатын көздөшкөн.

Буга карабастан, Вашингтондун Кыргызстандагы саясаты республиканын жетекчилигинин кызыкчылыгына каршы келген эмес. Башкача айтканда АКШ Кыргызстандын эгемендигин бекемдөөдө, Кыргызстандын дүйнөлүк коомчулукка татыктуу киришине жана демократиялык, рыноктук реформаларды тездетүүдө чоң көмөк көрсөтүү.

Жалпысынан АКШ республикада бир катар натыйжаларга жетишишкен. Алар өз позициясын Кыргызстанда жакшы эле бекемдеген.

Үчүнчү баптын экинчи параграфында АКШнын тышкы саясий «жумшак күч» стратегиясынын Кыргызстанда 2000–2014-жж. ишке ашырылышы каралды.

Белгилей кетүүчү нерсе, америкалык «жумшак күч» стратегиясынын Кыргызстанда ишке ашырылышынын экинчи этабы биринчи этапка караганда бир катар өзгөчөлүктөр менен айырмаланат. Алар, американын «жумшак күчүнүн» Кыргызстанда ишке ашырылышынын экинчи этабынын принципалдуу белгилери болуп саналат.

Америкалык «жумшак күч» институттарынын элементтеринин өнүгүшү 90-жылдары өз чегине жетип, ХХI кылымда тартыла баштаган. Анткени, 2000-жылдан тартып Кыргызстанда америкалык «жумшак күчтүн» интенсивдүү түрдө ачылышы байкалган эмес. АКШнын жаңы «жумшак күч» институттары ачылып же түзүлгөн эмес, америкалык фонддор менен долбоорлор ж.б. америкалык ӨЭУдар жана башка «жумшак күч» институттары дагы түзүлгөн эмес. Башкача айтканда, механикалык түрдө америкалык “жумшак күч» институттарынын санынын өскөндүгү байкалбайт. Экинчиден, биринчи этаптагы (10 жыл ичинде) өткөрүлгөн эки тараптуу иш-чаралардын жыштыгын (иш сапарлар, жолугушуулар, кеңешме ж.б.), экинчи этаптагы иш-чаралар менен салыштырсак (14 жыл ичинде), президенттердин жолугушуулары, парламентарийлердин, парламенттик топтордун жана башка бийик мамлекеттик кызмат адамдарынын байланыштары кыйла азайган. Кыргызстан менен АКШнын ортосундагы мамлекеттер аралык кол койулган келишимдердин саны менен сапаты дагы жаңы деңгээлге чыга алган эмес.

Мындан сырткары, Кыргызстан бир тараптуу түрдө 1993-жылы Кыргызстан менен Америка өкмөттөрүнүн ортосунда өз ара жардамдашуу боюнча кол койулган келишимден чыккан. Бул болсо дүйнөлүк ири держава менен өз ара мамилелерде кезиге турган сейрек көрүнүш жана жол берилбей турган кадам болуп саналат.

Бирок, АКШнын «жумшак күч» институттарынын активдүүлүгүнүн азайышына жана темпинин акырындышына карабастан америкалык «жумшак күчтүн» экинчи этабында американын финансы-экономикалык жана саясий-идеологиялык активдүүлүгү

инерция менен улана берген. Мисалы, америкалык финансынын өлчөмү ЮСАИД аркылуу каржылоо менен өскөн.

Ошентип, американын Кыргызстандагы иш-аракеттериндеги «жумшак күч» институттарынын мазмуну жана мүнөзүндө өзгөрүүлөр болгон.

XX кылымдын 90-жылдарында түзүлүү жана калыптануу этаптарын басып өтүп, тажрыйба топтоо менен, алар активдүү жана агрессивдүү иш аракетке өтүшкөн. Буга, эгемен Кыргызстандын ички мамлекеттик иштерине АКШнын Кыргызстандагы Элчиси Стивен Янг менен Элчиликтин кызматкерлеринин ачык эле кийлигишүүсү (кеңири 2-бапта), фонддордун, гранттык долбоорлордун, америкачыл ӨЭУдын аша чапкан саясий-укуктук активдүүлүгү далил боло алат.

Америкалык укук коргоочу «Хьюман Райтс Вотч» уюмунун агрессивдүү жана провакациялык ишмердүүлүгү америкалык «жумшак күч» институттарынын мүнөзүнүн өзгөргөндүгүнүн дагы бир белгиси болуп саналат.

Кыргызстандагы америкалык «жумшак күчтүн» мүнөзүнүн өзгөрүшүнө эл аралык кырдаалдын курчушу өз таасирин тийгизбей койгон эмес. Бул болсо, эл аралык терроризмдин күчөшү, АКШ менен Россиянын конфронтациясынын башталышы жана АКШ менен Кытайдын атаандаштыгынын күчөшүнө байланыштуу болгон.

Ошондуктан американын «жумшак күч» аракеттеринин биринчи этабында Кыргызстан АКШнын «жумшак күчүнүн» объектиси катары гана каралса, экинчи этапта Вашингтон Кыргызстанды «катуу күч» призмасы аркылуу кароого өткөн. Кыйыр түрдө болсо дагы Кыргызстан өзүнө керексиз болгон АКШнын аймактагы «катуу күч» стратегиясына аралашууга мажбур болгон.

Мындай тенденция, Кыргызстанда жана жалпы эле аймакта америкага каршы маанайдын күчөшүнө алып келген. Бул болсо америкалык «жумшак күчтүн» активдүү позициясына терс таасирин тийгизген. Бул процессте орчундуу ролду ШКУнун Мамлекет башчылары кол койгон Астана декларациясы ойногон (5-июль 2005-жыл, Астана ш.).

АКШнын Кыргызстандын ички иштерине обу жок кийлигишүүсү, Американын администрациясына таянган америкачыл укук коргоочу уюмдардын (Хьюман Райтс Вотч) орой жана агрессивдүү саясаты, америкалык эки дипломаттын Кыргызстандан чыгарылышы, Манас Эл аралык аэропортунан АКШнын авиабазасынын жабылышы, 1993-жылы Кыргызстан менен Америка өкмөттөрүнүн ортосунда өз ара

жардамдашуу боюнча кол койулган келишимди бир тараптуу денонсациялашы, ошондой эле Россия менен Кытайдын «жумшак күчтөрүнүн» Кыргызстанда активдеше башташы америкалык «жумшак күчтүн» темптеринин басаңдашына алып келген.

Кыргыз-америка мамилелеринин суушуна жана америкалык «жумшак күч» саясатынын бошондошуна эки мамлекеттин президенттеринин позициялары да өз таасирин тийгизген. АКШ президенти Б. Обаманын тышкы саясатында Борборлук Азия жана Кыргызстан алдыңкы орунду ээлебей калган. Кыргызстан президенти А. Атамбаевдин тышкы саясаты дагы өзгөрүп, АКШга караганда башка өнөктөштөрдү артыгыраак көрдү. Эки тараптын дипломатиялык активдүүлүктөрүнө карабастан америкалык тараптын расмий жана бейрасмий чакырууларын А. Атамбаев кабыл алган эмес жана алар менен жолугушуудан баш тарткан.

Диссертациялык изилдөөнүн **төртүнчү бабы**, Россия менен Кытайдын «жумшак күчтөрүнүн» Кыргызстанга тийгизген таасирине салыштырмалуу анализ жана американын учурдагы Кыргызстандагы «жумшак күчүнүн» өзгөчөлүктөрү деп аталып, Россия менен Кытайдын «жумшак күч» стратегияларынын Кыргызстанга тийгизген таасирин изилдөө менен салыштырмалуу анализ жүргүзүүгө, ошондой эле американын Кыргызстанга тийген «жумшак күч» таасиринин өзгөчөлүктөрү жана көйгөйлөрү каралды.

Төртүнчү баптын биринчи параграфы, Россия менен Кытайдын тышкы саясий «жумшак күч» стратегияларынын Кыргызстандын эгемендике жетишкен күнүнөн баштап ишке ашыруу маселесин талдоого арналды. Белгилүү болгондой, тарых илиминде тигил же бул тарыхый окуяга илимий анализ жүргүзүүдө салыштыруу жана окшоштуктарды издөө ыкмасы чоң мааниге ээ. Жашоодо – «баардыгы салыштыруудан билинет» деген белгилүү афоризм биздин диссертациялык ишибиздин бул бөлүгүн ырастайт.

Америкалык «жумшак күчтүн» Кыргызстанга тийгизген таасиринин ролун жана ордун так жана даана көрсөтүү үчүн, учурунда Кыргызстанга саясий кызыкчылыктарын артышкан эки улуу державанын (Россия менен Кытай) «жумшак күчтөрүнө» салыштыруу анализи жүргүзүлдү. Жогоруда аталган дүйнөлүк державалардын «жумшак күч» саясаттырын салыштыруу менен биз алардын ортосунда кандайдыр бир окшоштук менен жалпылыкты табуу аракетин жасадык. Бул мамлекеттердин ар бири АКШны түртүп чыгаруу менен өзүнүн таасирин Кыргызстанда сактап калуу аракеттерин көргөн. Ушуга

байланыштуу, Кыргызстан бул атаандаштык күрөштүн барымтасында калып, республиканын келечеги көпчүлүк учурда ушул күчтөрдүн саясатына жана амбициясына жараша болгон.

Россиянын «жумшак күчүнүн» негизги компоненттеринин бири болуп биримдигибизге негиз салган, муундан-муунга өтүп келе жаткан жалпы тарыхыбыз. Ошондой эле, Россиянын «жумшак күчүнүн» олуттуу факторуна Кыргызстанда жашап жаткан этникалык орустарды кошууга болот. Ушул тапта, Кыргызстанда 400 миңден ашуун Россиялыктар жашайт (2014-жылдын маалыматтары). Алардын ичинен орустар – 365 миң, татарлар – 27 миң, чечендер – 1,7 миң киши.

Россиянын «жумшак күч» таасиринин багыттарынын бири болуп, соода-экономикалык тармак эсептелет. Эки мамлекеттин эгемендикке жетиши менен, 200 дөн ашуун эл аралык келишимдерге кол коюлган. Алардын басымдуу бөлүгү соода-экономикалык кызматташтыкка таандык документтер болгон.

Россиянын башка бир «жумшак күч» таасиринин приоритеттүү багыттарынын бири болуп, маданий-гуманитардык механизмдер эсептелет. Кыргызстанда көптөгөн – орус борборлору, фонддор, бирикмелер, кошуундар ж. б. бар. Алардын ичинен эң эле чону жана олуттуусу «Кыргызстандагы Славян фонду» эсептелет.

2005-жылы Кыргызстан элдеринин Ассамблеясынын курамына «Гармония» деп аталган орус маданий борбору кирген. Гармониянын негизги максаты: Кыргызстан элдеринин жалпы маданиятына татыктуу салым кошуу, улуттар аралык ынтымакты бекемдөө, орус тилинин улуттук сезимин көтөрүү, тилди, маданиятты, салтты, үрп-адатты, жана орус тилинин искусствосун калыбына келтирүү; жаштарды жакшы улуттук салттарда тарбиялоо, Россия менен Кыргызстандын ортосунда кеңири байланыштарды калыбына келтирүү, ошондой эле чет жактагы коомдук-маданий уюмдар менен байланышты чыңдоо. Системалык түрдө тематикалык фото көргөзмө, фольклердук ансамбльдардын концерттери, жазуучулар жана сүрөтчүлөр менен жолугушуулар, конкурстар, спортту өнүктүрүү жана балдардын чыгармачылыгын өстүрүү боюнча шефтике алуу иштери жүргүзүлөт.

1935-жылдан тарта Бишкекте Ч. Т. Айтматов атындагы Мамлекеттик орус драм театры иштеп келет.

Кыргызстандагы Россиянын «жумшак күч» элементтеринин дагы бири бул Орус православдык Чиркөөсү.

XX кылымдын 90-жылдарында Кыргызстанда ар түрдүү орус тили менен маданиятын даңазалоочу жана ар кайсы мамлекетте орус тилин

окутуу программасын колдоочу – «Русский мир-Орус дүйнөсү», россиялык уюму активдүү иш алып бара баштаган.

2011-жылдын 7-июнунда Бишкекте Россиялык илим жана маданият борборунун (Росскызматташтык/Россотрудничество) офиси расмий түрдө ачылган. Росскызматташтыктын негизги багыттары болуп Кыргызстанда Россиянын гуманитардык долбоорлорун колдоо эсептелет.

Россиянын «жумшак күчүнүн» маанилүү факторлорунун бири, бул орус тилинин макамы. Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 10- беренесине ылайык, орус тили Кыргызстанда расмий тил макамына ээ .

Кыргызстандагы россиянын маанилүү «жумшак күч» компоненти болуп Россиянын билим берүү программалары, гранттары жана долбоорлору эсептелет. Кыргызстанда татыктуу бааланган ири окуу жайлардын бири болуп Кыргыз-Россиялык Славян Университети (КРСУ) эсептелет.

Мындан сырткары, Кыргызстандын маалымат мейкиндигинде орус тилдүү ММКлар (телекөрсөтүү, газета, радио, социалдык түйүндөр) англо-түрк-кытай тилдүү булактарга караганда абдан эле басымдуулук кылат. Кыргызстандын санарип спутник телекөрсөтүүлөрүнүн пакетинде 50 дөн кем эмес россиялык телеканалдар бар. Кыргызстанда ачык түрдө россиялык «Биринчи», «Россия», «НТВ», «РЕН-ТВ», «МИР» телеканалдары көрсөтөт. Кыргызстанда чыккан газета менен журналдардын 50% ке жакыны орус тилинде жарык көрөт.

Кытайдын концепциясындагы «жумшак күч» саясатында Кытайдын имиджин чет жактарда жагымдуу көрсөтүү боюнча конкреттүү механизмдер киргизилген. Кытай менен Кыргызстандын мамилелерин бекемдөөчү фактор болуп, 2002-жылы кол койулган «достук, ынтымактуу коңшулаштык жана кызматташтык» тууралуу, ошондой эле 2013-жылы кол койулган «стратегиялык өнөктөштүк» Келишимдери эсептелет.

Каралып жаткан мезгилде, Кытай менен Кыргызстандын ортосунда олуттуу укуктук-келишим базасын түзгөн, эки өлкөнүн ар кайсы чөйрөдө өз ара пайдалуу кызматташтыкка умтулган 220 мамлекеттер аралык, өкмөттөр аралык, мекемелер аралык жана башка кол койулган документтер бар.

Кытай эл Республикасынын (КЭР) Кыргызстандагы «жумшак күчүнүн» маанилүү элементи болуп, республикага берилген гранттары менен кредиттери эсептелет. 2013-жылы Кыргызстан менен Кытай

7 Келишимге кол койушкан. Анын алкагында, КЭР Кыргызстанга 3 млрд АКШ долл. өлчөмүндө инвестиция берген.

Азыркы учурда, КЭР Кыргызстан экономикасынын эң эле ири инвестору болуп саналат. Постсоветтик учурдан кийин, 10 мамлекеттик инвестициялык келишимдер түзүлүп, 1,812 млрд АКШ долл. кредит катары берилген (гранттарды кошпогондо).

Кытайдын эң маанилүү «жумшак күчү» болуп, Бишкек гуманитардык университетиндеги, Ж.Баласагын атындагы Мамлекеттик Улуттук университетиндеги Конфуций институттары эсептелет.

КЭРнын Кыргызстандагы «жумшак күч» саясатындагы маанилүү орунду кытайлык ММКлары ээлейт. Асман алдындыгы мамлекеттин төртүнчү бийлиги көптөгөн репортаждарды, теле көрсөтүүлөрдү ж.б иш чараларды – Кытайдын жагымдуу, жакшы жактарын жана жетишкендиктерин даңазалоо максатында өткөрүшөт.

Кытайдын олуттуу «жумшак күч» таасири болуп Кыргызстанда жыл сайын өсүп жаткан диаспорасы жана Кытайдагы кыргыздар эсептелет.

Юстиция министри А. Шыкмаматовдун маалыматына караганда, каралып жаткан учурда Кыргызстанда 90 миң кытайлык жарандар болгон, анын ичинен Кыргызстандын миграция жана жумуш менен камсыз кылуу комитетинин маалыматына караганда 10 миң кытайлык жаран мыйзамсыз жүрүшкөн.

Негизинен, СУАРды байырлаган Кытайлык кыргыздар дагы маданиятын таратууда белгилүү ролду ойнойт. 2010-жылдагы эл каттоонун маалыматына караганда Кытайда 187 миң кыргыз жашайт.

Кытай «жумшак күч» саясатын жүргүзүүдө, экономикалык кызматташтыкты кароодо саясий талаптарды койбойт жана конкреттүү долбоорлор боюнча сүйлөшүү жүргүзүүдө шашылбайт. Эгерде көйгөйлүү маселе чыгып калса долбоорду ишке ашырууну токтотуп койот.

Кытай стратегиялык максаттарга жетүүчү долбоорлорго басым жасайт.

Диссертациялык иштин акыркы параграфында, Россия, Кытай жана АКШнын Кыргызстандагы «жумшак күч» саясатынын тийгизген таасирин салыштырып анализ жүргүзүүдө аныкталган АКШнын Кыргызстандагы «жумшак күч» саясатын ишке ашыруудагы өзгөчөлүктөрү жана көйгөйлөрү каралды.

АКШнын Кыргызстандагы «жумшак күчтүк» таасир тийгизүүчү саясий рычагдары бир катар өзгөчөлүктөр менен айырмаланган. АКШ

Кыргызстанды постсоветтик Борбордук Азия аймагындагы мамлекеттердин ичинен биринчи болуп тааныган жана дипломатиялык мамилесин түзүп, Бишкекте Элчилигин ачкан. Ошону менен катар эле, Кыргызстан АКШнын администрациясы тарабынан Борбордук Азиядагы жаш, демократиялуу саясий жана экономикалык реформа жүргүзүүдө маанилүү ийгиликтерге жетишкен мамлекет катары караган. Ошондуктан, Кыргызстанда демократиялык институттарды түзүү жана аны бекемдөө АКШнын тышкы саясатынын приоритеттүү маселелеринин бири болгон.

Америка бул жылдары Кыргызстанды «демократиялык плацдарм» катары пайдаланууга аракет кылып, бул жерден бүт аймакка өздөрүнүн демократиясын сырткы пайдалануу үчүн жайылтууну көздөгөн. «Демократия аралчасы» деп атаган Кыргызстандан башка эч бир жерде АКШ өзүнүн мындай активдүүлүгүн көрсөткөн эмес.

Америкалык «жумшак күчтүн» Кыргызстандагы башка бир өзгөчөлүгү болуп XXI кылымдын башында орун алган акырындык менен Кыргызстандын ички саясий иштерине жана коомдук турмушуна ачык эле кийлигише башташы менен түшүндүрүлөт (дипломатиялык байланыштар тууралуу 1961-жылдагы Вена конвенциясын жана 1970-жылдагы мамлекеттердин бири-биринин ички иштерине кийлигишпөө тууралуу БУУнун Уставын сактабастан).

Изилденип жаткан учурда Кыргызстанда мындай кадамдарга Россия менен Кытай барган эмес. Бул иште, чоң ролду Кыргызстандагы көп сандаган америкалык жана америкачыл ӨЭУдар жана «түстүү» революциялар ойногон.

Америкалык жумшак күчтүн» финансы-экономикалык рычагдары дагы өзгөчөлүктөргө ээ болгон. АКШнын көмөгү астында Кыргызстан Эл аралык финансылык институттардын долбоорлору менен программаларына киргизилген (БД, ЭВФ, АӨБ, ЕӨБ ж.б.у.с). Алардын ичинде ийгиликтүү жана ийгиликсиз долбоорлор, мисалга алсак: «Вашингтон консенсусунун» аркасында Кыргызстан карызга батып, экономикасынын инфраструктурасы талкаланган.

Америкалык «жумшак күчтү» ишке ашыруунун шексиз бир өзгөчөлүгү Кыргызстандын гуманитардык-билим берүү чөйрөсүндө байкалат. Өзгөчө, америкалыктар саясий упай топтоо катарында жакшы ийгиликтерге жетишкен билим берүү секторунда, америкачыл маанайдагы жаш кыргызстандыктарды даярдашты.

Америкалык «жумшак күчтүн» Кыргызстандагы маанилүү өзгөчөлүгү XXI кылымдын башында АКШнын «жумшак күчтүк» иш

аракетинин көйгөйлүү жана чатактуу маселелери эсептелет. Кыргыз-америка мамилелеринин суушуна алып келген далилдер болуп, АКШнын Кыргызстандагы Элчиси С.Янг баштаган АКШнын дипломатиялык миссиясынын 2004–2005-жылдар аралыгында Кыргызстандын ички мамлекеттик иштерине ачык кийлигишүүсү болгон. Элчиликтин ушундай иш-аракеттеринин натыйжасында АКШнын Элчилигинин эки кызматкерине дипломатиядык этиканы сактабагандыктары үчүн персона нон грата жарыяланып, алар 2006-жылдын жай айларында Кыргызстандан чыгарылган (АКШ Элчилигинин Кеңешчиси Пол Политес менен Экинчи катчысы Какку Кимара).

Кыргыз-америка мамилелеринин суушунун олуттуу фактору болуп, XXI кылымдын башында Россия менен КЭРдин АКШны Кыргызстандан түртүп чгаруу саясаты болгон. Анын ичинде, Манас Эл аралык аэропортундагы америкалык авиабазанын жабылышы жана Кыргызстандын ЕАЭБге кирүүнү каалоосу дагы, кандайдыр бир деңгээлде негативдүү мамилелерди жараткан.

Кыргызстандын ЕАЭБге кирүү далалаты Вашингтон тарабынан ооруксунуу менен кабылданган.

Республикадагы адам укуктарын коргоого байланыштуу маселелер көптөгөн талаш-тартышты жана түшүнбөстүктөрдү жараткан. АКШнын Мамлекеттик департаментинин укук коргоочу «Хьюман Райтс Вотч» уюмун пайдаланышы, республиканын жетекчилиги тарабынан көптөгөн нааразычылыктарды туудурган. Анткени бул уюм республиканын жетекчилигине адам укуктарын коргогон жана республикада шайлоо өнөктүгүнө мониторинг жүргүзгөн жарандарга, оппозицияга ыдык көрсөткөндүгү жана репрессия жүргүзгөндүгү үчүн басым көрсөткөн.

Ошондой эле, 2010-жылдагы республиканын түштүгүндө болгон улуттар аралык кагылышуунун натыйжасында болгон бир катар сот иштериндеги кемчиликтер боюнча конфликтүү учурлар болгон. Бул жерде өзгөчө орунду укук коргоочу А. Аскаровдун маселеси үчүн АКШ менен Кыргызстандын 1993-жылдын 19-майындагы келишимин Кыргызстандын бир тараптуу денонсациялашы ээлеген.

Диссиденттик маселе дагы белгилүү бир деңгээлде АКШ менен Кыргызстандын мамилелерине өз кедергисин тийгизген. 2005-жылдын мартындагы Кыргызстанда болгон биринчи революциядан кийин америка Кыргызстандын АКШдагы Элчиси Б. Абдирисаевге жана Кумтор иши боюнча издөө жарыяланган, Кыргызстандын тышкы соода

жана өнөр-жай министри С. Джиенбековго саясий баш паанек берген. Дагы, Кыргызстанда 2009-жылдагы Президенттик шайлоо өткөндөн кийин, Кыргызстандын парламентиндеги СДПК фракциясынын лидери, оппозициянын Президентикке талапкери А. Атамбаевдин штабынын жетекчиси Б. Бешимовго саясий баш паанек бериши. 2009-жылы К.Бакиевдин режимин катуу сынга алган «Лица» газетасынын башкы редактору Б. Букашевага саясий баш паанек берилиши. 2010-жылдын апрелинде К. Бакиевдин режими кулагандан кийин Кыргызстандын АКШдагы Элчиси З. Сыдыковага жана Ыссык-Көл Областынын губернатору К. Исаевге саясий баш паанек берилиши кыргыз-америка мамилелеринин кандайдыр бир деңгээлде солгундашына алып келген.

Корутунду. АКШнын «жумшак күч» саясаты, суверендүү Кыргызстандын ички жана анын айланасындагы геосаясий абылдын түзүлүшүнө таасирин тийгизген негизги факторлордун бири болгон. Ошону менен бирге эле, Кыргызстандын АКШнын «жумшак күч» тышкы саясий стратегиясындагы ордун жана ролун аныктоодо, америкалык мамиленин республикага карата өнүгүшү эл аралык аренада суверендүү Кыргызстандын маанисин көрсөтүп турган.

Бул жааттан алганда, изилденип жаткан теманын теоретикалык негиздерин аныктоо үчүн жана изилденип жаткан маселенин тарыхнаамалык базасын иликтөө үчүн диссертацияда тарыхый жана тарыхнаамалык маңыздагы булактардын «жумшак күч» маселесине таандык болгон кеңири көлөмү талдоого алынды.

Белгилей кетүүчү жагдай, каралып жаткан маселе ата мекендик эле эмес, борборазиялык тарыхнаамада дагы жетишеерлик деңгээлде изилдөөгө алынган эмес. Бирок, америкалык, европалык, россиялык жана кытайлык авторлордун изилдөөлөрү менен таашышуу аркасында бул маселе дагы ушул мамлекеттердин окумуштууларынын кызыгуусун жараткандыгына күбө болдук. Бул окумуштуулар тарабынан тарыхый ири материалдар изилдөөгө алынып, олуттуу теоретикалык негиздемелер чыгарылган. Ушул учурлар, Кыргызстандагы американын «жумшак күч» саясатынын тийгизген таасирин талдоодо бизге абдан пайдалуу болду.

Белгилүү болгондой, Америка Кошмо Штаттарынын саясий-административдик чөйрөсүндө, Кыргызстанга болгон кызыгуулар бир катар жагдайлар менен байланыштуу болгон. Эң башкысы болуп, СССР кулагандан кийин Вашингтон мурдагы СССР менен каршылаш болгон биполярдык тышкы саясатын түп-тамырынан бери өзгөртүп, Борбордук Азия мамлекеттерине башка саясат жүргүзүүгө өткөн. СССР менен

болгон аскердик-саясий тирешүү күн тартибинен алынгандан кийин, америкалыктар мурунку СССР мамлекеттеринде либералдык-демократиялык баалуулуктарды, башкача айтканда «жумшак күчтү» киргизүүгө кеңири мүмкүнчүлүк алышкан.

Ошого жараша, мурдагы тескөөчү борбору жок, кароосуз калган постсоветтик Борбордук Азия республикалары тышкы саясий колдоого муктаж болуп турган чакта америкалык «жумшак күчтүн» бул республикаларга киришине өтө эле ыңгайлуу шарттар түзүлгөн.

Кыргызстандын көз каранды эместике жетишкен алгачкы жылдарында АКШнын тышкы саясий стратегиясы совет доорунан кийинки Борбордук Азия мамлекеттерине болгон жалпы саясаттан айырмаланган эмес.

АКШ бул аймактагы мамлекеттерде саясий турмушту демократташтыруу менен бирге базардык экономикага өтүүнү шартташкан. Бул учурда Кыргызстан, дипломатиялык мамилелерди орнотуу, эл аралык уюмдар менен дүйнө мамлекеттеринин өкмөттүк жана жеке уюмдары менен кызматташуунун негизги параметрлерин түзүү менен алек болгон. А учурда, Кыргызстан АКШнын колдоосу аркасында республикадагы саясий жана экономикалык базалык негиздерди кайра түзүүнү жүргүзүүгө жана эл аралык системага татыктуу түрдө кирүүгө кызыкдар болгон.

Бирок, көз каранды эместиктин алгачкы жылдарында, америкалыктардын республиканын ички иштерине кийгилишүүсү чектелүү болуп байкалганы менен акырындап «жумшак күч» саясатын Кыргызстанда активдүү түрдө ишке ашырууга өткөн. АКШ буга абдан кызыкдар болгон, анткени Кыргызстанды Борбордук Азия мамлекеттеринде демократияны жайылтуу жана рыноктук модернизацияны ишке ашыруу боюнча өзүнүн «плацдармына» айландырууну көздөгөн.

Жалпысынан, алганда каралып жаткан мезгилде Кыргызстанда америкалык «жумшак күч» эки этап менен (1991–2000-жж. жана 2001–2014-жж.) өткөн. Кыргызстанда америкалык «жумшак күчтү» жайылтууда расмий институттар менен расмий эмес механизмдер колдонулган. АКШнын «жумшак күчү» Кыргызстандык коомдун саясий, экономикалык, билим берүү жана маданий-гуманитардык чөйрөлөрүн камтыган. Ошого жараша, алар Кыргызстандын жашоо тиричилигиндеги саясий, гуманитардык, билим берүү жана экономикалык жактарында күчтүү таасирге ээ болгон.

Бирок, алардын ишмердүүлүгүнүн жемиштүүлүгү жана жыйынтыгы бирдей болгон эмес. Ошого жараша алар Кыргызстандын саясий, коомдук-маданий турмушуна ар башка таасир тийгизишкен.

Албетте, баарыдан мурда АКШнын «жумшак күчү», көп учурда расмий институттардын ишмердүүлүгүнөн көз каранды болгон.

Далилинде, азыркы учурда ишмердигин улантып жаткан АКШнын баардык расмий «жумшак күч» институттары алгачкы эле жылдарда түзүлгөн. XX кылымдын 90-жылдарында АКШ бийлигинин расмий бутактары Кыргызстан менен болгон кызматташтыкта абдан эле ыкчамдык менен активдүүлүгүн көрсөткөн. Буга Президенттер менен конгресстин, мамлекеттик катчылар менен министрлердин жана АКШнын Элчилеринин кыргызстандык кесиптештери менен болгон байма-бай жана жыш мамилелери расмий иш сапарлардын саны менен мааниси, мамлекеттер аралык келишимдер, меморандумдар, ж.б.у.с. күбө боло алат.

АКШнын расмий институттары болгон ар түрдүү фонддор жана долбоорлор көрүнөө эле активдүүлүктөрүн көрсөтө башташкан. Алардын ичинен эң эле барандуулары болуп ЮСАИД, Тынчтык Корпусу, БААУ (АУЦА) жана башкалар болгон.

Кыргызстандагы Американын расмий «жумшак күч» институттарынын ишмердүүлүгүнөн расмий эмес «жумшак күч» механизмдери деле артта калышкан эмес. Болжол менен Кыргызстанда катыштыгы бар америкалык мамлекеттик эмес фонддордун жана долбоорлордун 90% жана америка тараптуу ӨЭУ (өкмөттүк эмес уюмдар) дал эле XX кылымдын 90-жылдарында, же болбосо Кыргызстандагы «американын «жумшак күч» саясатынын түптөлүүсүнүн алгачкы этабында эле негизделген.

XXI кылымдын башында, же тактап айтканда экинчи этапта тажрыйба жана каражат топтогон АКШнын «жумшак күчү» кыргыз-америка мамилелеринин татаалдашына алып келген активдүү жана агрессивдүү кадамдарга бара баштаган. Мына ушунун баардыгы тең Кыргызстандагы АКШнын «жумшак күчүнөн» өз таасирин тийгизбей койгон эмес.

Кыргызстанда 50 дөн ашуун америкалык компаниялар менен фирмалардын катталгандыгына карабастан, АКШнын «жумшак күчүнүн» алсыз тарабына республикага америкалык түз инестиция тартуу маселеси эсептелген. Анткени ал компаниялар менен фирмалардын көпчүлүгү болгону кеңеш берүү, дистрибюттердик жана ортомчулук кылуу иштери менен гана алек болушкан. Ал учурда

Кыргызстан, гидроэнергетика, тоо-кендерин иштетүү, туризм, айыл чарба, маалымат технологиялары жана аны тейлөө тармактарына америкалык ири инвестицияны тартууга абдан муктаж эле.

Америкалык экономикалык «жумшак күчтүн» дагы бир терс учуру америка жетекчилиги АКШнын көзөмөлү астындагы эл аралык финансылык уюмдардын ишмердүүлүгүн республикага кысым көрсөтүү куралы катары колдонуусу болгон. Алардын эң эле таасирдүүлөрү болуп, Эл аралык валюта фонду, Дүйнөлүк банк, ДСУ (ВТО) ж. б. болгон. Бул институттардын Кыргызстандагы ишмердүүлүгү республикага «шок терапиясын» таңууланган «Вашингтон консенсусу» деп аталган долбоордогу Кыргызстандын ири өлчөмдөгү мамлекеттик тышкы карызы менен тыгыз байланыштуу болгон. Жыйынтыгында, «Вашингтон консенсусу» сыяктуу долбоорлордун ишмердүүлүгүнүн натыйжасында Кыргызстандын экономикасынын инфраструктурасы максаттуу түрдө талкаланып жок болгон. Мындай жагдай, Кыргызстанды АКШдан жарым-жартылай же толук көз карандылыкка алып келиши толук ыктымал эле.

Америкалык экономикалык «жумшак күч» рычагдарынын Кыргызстанда алсыз болушу республика үчүнанын таасири билинбей деле калган. Анткени алардын ишмердүүлүгү, саясатка байланыштуу болуп, мамлекеттик эмес секторго багытталган болучу. Ошондуктан АКШ, Кыргызстандын негизги донору болгондугуна карабастан, Кыргызстандын көз каранды эместтик жылдарында Россия менен Кытайга караганда 2 млрд. АКШ.долларын сарптаганына карабастан, Кыргызстандын экономикалык секторуна пайдасы тийген деле эмес.

Кыргызстанга коомдук пикир түзгөн таасири күчтүү америкалык «жумшак күч» институттарынын бири болуп, типографиялык борбор, Азаттык радиосу ж.б. америкалык жана америкалык тараптуу ММКлар (СМИ) болгон.

Азаттык радиосунун мамлекеттик жана мамлекеттик эмес ММКларга караганда берген калыс, ыкчам жана мазмундуу радио уктуруулары Кыргызстандын булуң-бурчуна жеткиликтүү түрдө берилип турган. Ошондуктан Азаттык радиосу Кыргызстанда абройлуу жана популярдуу массалык маалымат каражаты болуп эсептелген. Азаттык чындыгында эле 2005–2010 жылдардагы революциялык окуялар көрсөткөндөй Кыргызстанда коомдук пикир түзүүчү маанилүү маалымат булагы болуп саналган.

Жалпысынан алганда, жүргүзүлгөн талдоолор көрсөткөндөй, бүгүнкү күндө АКШ «жумшак» ыкмаларын активдүү колдонуу менен,

өзүлөрүнүн идеяларын, баалуулуктарын пропагандалап, кыргыз коомчулугу ичинде америкага багыт алган социалдык топтордо өздөрүнө ыңгайлуу коомдук пикирди түзүшүүдө. Ошондой эле, «жумшак күч» саясатын колдонуу боюнча ишти сисематизациялоо менен аны координациялоону жөнгө салуу боюнча иш жүргүзүшүүдө. Келечекте бул иш-аракеттердин өсүшүн жана өз жемишин берээрин ынанымдуу божомолдоого болот.

Ошондой болгону менен, АКШнын Кыргызстандагы «жумшак күчүнүн» белгилүү бир көйгөлөрү менен жетишпестиктери дагы болгон. Бул жагдайларды терең изилдөөгө алып, американын «жумшак күчүнүн» Кыргызстандагы эффективдүүлүгүн аныктоо максатында, Кыргызстанда жайылтылган Россиянын, Кытайдын жана АКШнын «жумшак күчтөрүнө» тарыхый-салыштыруу анализдери жүргүзүлдү.

Россия менен Кытайдын «жумшак күчтөрүнө» салыштыруу жүргүзүүдө, Россиянын «жумшак күчүнүн» артыкчылыктары - бул XXI кылымдын башындагы Россиянын саясий таасиринин калыбына келиши, тарыхый-маданий мурастар, байланыштар (тилдин жана россиялыу ММКлардын жеткиликтүүлүгү) билим берүү (ЖОЖдор, бирдиктүү окуу программалары жана стандарттары). Ошону менен бирге эле, Россиянын «жумшак күчүнүн» начар жактары – бул келечектүү жагымдуу образынын жоктугу. Россиялык «жумшак күчтө» өзүнүн күн тартиби бар, татыктуу келечекти көрө билген жана россиялык тараптан системалык түрдө колдоо алган лидерлердин тобунун жоктугу. Мурдагы кландык-олигархтык элитага таянган Россиялык «жумшак күч» пассионардуу жаштар үчүн жагымдуу эмес. Анткени бул элита акыркы он жыл аралыгында түзүлгөн жана мурдагы коррупциялык схемалардын алкагында өз керт башына гана кам көрүү менен мамлекеттин келечектеги тагдыры үчүн жооп берүүгө жөндөмдүү эмес.

Каралып жаткан мезгилде, соода-экономикалык параметрлери боюнча, өзгөчө инвестициялоо маселесинде Кытай Кыргызстанда үстөмдүк кылуучу орунга ээ болгон. Инвестиция менен бирге, көптөгөн кыргыз-кытайлык долбоорлор менен келишимдер кытайлык инженерлер менен жумушчуларды Кыргызстанга тарткан. Кыргызстан менен кызматташтыкта, Кытай үчүн кыргыздар, уйгурлар менен дунгандар байыр алган Синьцзян-Уйгур автоном району менен Кыргызстандын чекеш турушу жана Кыргызстанда жашаган уйгурлар менен дунгандардын Кытайга каташы үчүн келечектүү жакшы транзиттик мааниге ээ.

Кытайдын «жумшак күч» саясатын жүргүзүүдөгү» дагы бир өзгөчөлүгү, саясий талаптарды койбогондугунда жана конкреттүү долбоорлор боюнча сүйлөшүү жүргүзүүдө шашылбастыгы. Кытайдын стратегиялык максаттарын ишке ашырууга багытталган долбоорлорго басым жасалып (Кыргызстандагы автожолдорду реконструкциялоо Кытайдын товарларынын өсүшүнө жана Кыргызстандын аймагы аркылуу башка жактарга жеткирүүгө, республиканын аймагында жыйноочу өндүрүштү түзүү ЕАЭБ өлкөлөрүнүн рыногуна жол ачат).

Тарыхый-салыштыруу анализи көрсөткөндөй, америкалык «жумшак күч» стратегиясы Кыргызстанда бир катар өзгөчөлүктөргө ээ болгон. Алар жагымдуу жана жагымсыз учурлар менен мүнөздөлөт. Америкалык «жумшак күчтүн» жагымдуу өзгөчөлүктөрү Кыргызстандын билим берүү жана гуманитардык чөйрөдө байкалат. Өзгөчө, америкалыктарды жактоочу жаштарды даярдоодо жакшы саясий упайларды топтоого жетишкен, билим берүү тармагын айтсак болот.

Америкалык «жумшак күчтүн» Кыргызстандагы ачык жана жагымсыз ишмердүүлүгүнүн бири болуп, конфликттүү жана деструктивдүү иштерди жүргүзүшү болуп саналат. Мындай көрүнүштөр АКШнын «жумшак күчүнүн» Кыргызстандын ички саясий иштерине жана коомдук турмушуна ачык эле кийлигише башташынан көрүүгө болот (дипломатиялык байланыштар тууралуу 1961-жылдагы Вена конвенциясын жана 1970-жылдагы мамлекеттердин бири-биринин ички иштерине кийлигишпөө тууралуу БУУнун Уставын сактабастан).

Бул иште, Кыргызстандагы көп сандаган америкалык фонддордун, долбоорлордун жана америка тараптуу ӨЭУдардын (НПО), укук коргоочу уюмдардын ролу өтө чоң болгон. Изилденип жаткан учурда Кыргызстанда мындай кадамдарга Россия менен Кытай барган эмес.

Азыркы учурда деле, А.Атамбаевдин кабинетинин тышкы саясатынын багытынын өзгөрүшүнө карабастан, Кыргызстан америкалык полтитехнологдордун коомдук-саясий абалга ар кандай жолдор менен таасир тийгизүүчү «жумшак күч» мнструменттери бар мамлекет бойдон калууда.

Жүргүзүлгөн изилдөөнүн жыйынтыктары төмөндөгүдөй тыянактарды чыгарууга мүмкүнчүлүк түздү:

– Ата мекендик тарых илиминде каралып жаткан маселе жаңы болгону менен, дүйнөлүк тарых илиминде изилдөө үчүн зарыл болгон теоретикалык база түзүлгөн;

– талдоо жүргүзүү көрсөткөндөй, «жумшак күч» маселеси боюнча АКШда, Россияда жана Кытайда олуттуу тарыхнаамалык база түзүлгөн.

Кыргызстанда болсо американын «жумшак күч» маселесин изилдөө боюнча алгачкы изилдөө пайда болду;

- объективдүү жана субъективдүү себептер боюнча каралып жаткан жылдары Кыргызстан америкалык «жумшак күч» институттарынын таасиринин чордонунда калган;

- америкалык «жумшак күчтүн» стратегиялык максаттарын толук масштабдуу ишке ашыруу үчүн, Кыргызстанда расмий эмес институттардын кеңири арсеналдары колдонулган;

- америкалык «жумшак күч» стратегиясын Кыргызстанда ишке ашыруу мүнөздүү эки мезгил менен өткөн. Биринчи мезгил салыштырмалуу активдүү, конструктивдүү жана тең укуктуу иш жүргүзүү менен болгон;

- ар кандай себептерден улам Кыргызстандагы америкалык «жумшак күчтүн» экинчи мезгили өтө эле активдүү жада калса агрессивдүү болгон. Ушуга байланыштуу, кыргыз-америка мамилелеринде конфликттүү учурлар чыга баштаган;

- америкалык «жумшак күчтүн» Кыргызстанда ишке ашырылышынын артыкчылыктарын, жетишпестиктерин жана келечегин толук масштабдуу аныктоо үчүн, Россиянын, Кытайдын жана АКШнын «жумшак күчтөрүнүн» жемиштүүлүгүн салыштыруу жүргүзүлдү. Жыйынтыгында Россия менен Кытайдын «жумшак күчтөрүнүн» АКШга салыштырмалуу артыкчылыктары менен жетишпестиктери аныкталды;

- америкалык «жумшак күчтүн» Кыргызстандагы ишмердүүлүгүнө тарыхый-салыштыруу талдоосун жүргүзүүнүн натыйжасында алардын позитивдүү жана негативдүү жактары аныкталды. Негативдүү өзгөчөлүктөрү катары кыргыз-америкалык мамилелердин көйгөйлүү жактары каралды.

Диссертациялык изилдөөнүн корутундулары менен жыйынтыктарынын негизинде Кыргызстандагы американын «жумшак күчүн» азайтуу боюнча төмөнкү практикалык рекомендациялар сунушталат:

- улуу державалардын, өзгөчө АКШнын «жумшак күчүнүн» Кыргызстан үчүн маанисин эске алуу менен, ата мекендик тарых илиминде изилденип жаткан теманын телоетикалык жана тарыхнаамалык базасын жакшыртуу жана кеңейтүү;

- Кыргызстандын маалымат-психологиялык коопсуздугун «түз эмес иш-аракет», «башкарылма башаламандык технологиясы», жана «түстүү революция» контекстинде камсыздоо боюнча комплекстүү или-

мий изилдөө уюштуруу керек. Ал үчүн дүйнөнүн алдыңкы мамлекеттеринин «жумшак күчүнө» каршы туруу үчүн илимий-изилдөө, маалымат-технологиялык иштерди аткарууга мамлекеттик каржылоонун болушу зарыл;

– Кыргызстандын маалымат саясатынын стратегиясын иштеп чыгуу. Маалымат чөйрөсүндө, коомго жана мамлекетке терс таасирин тийгизген жагымсыз маалыматтарды болтурбоо аларды алдын-алуу жана нейтралдаштыруу; коомду активдүү маалымый каршылашууга даярдоо; улуттук маалымат талаасын дүйнөлүк маалымат мейкиндигине киргизүү; массалык маалыматтын жана коммуникациянын системаларын жакшыртуу үчүн комплекстүү иш-чаралар иштелип чыгуусу жана ишке ашырылуусу керек;

– адистерди «жумшак күч» саясатынын ички маалымат таасирине каршы туруусу үчүн жана стратегиялык талдоого даярдоо максатында бирдиктүү окуу программаларын түзүү максаттуу. Кадрдык саясаттагы жете баалабоо фактору объективдүү чындыкка алып келген маалымат коопсуздугунун андан-ары ыргатат.

– таасирдүү улуттук идеологияны иштеп чыгуу керек. Улуттук идеология канчалык жагымдуу болсо анын таасири ошончолук эффективдүү жана тышкы күчтөрдүн «жумшак күч» таасирин аз кабылдайт. Сырттан «жумшак күчкө» каршы туруу, болуп жаткан иш тууралуу мамлекет ичинде жана андан сырткары шексиз маалыматтарды ыкчам таратуу жолу менен мүмкүн болот;

– сырткы «жумшак күчтүн» саясий таасирин азайтуу үчүн мамлекеттин эффективдүү жана туруктуу саясий системасын түзүү, башка мамлекеттер, дүйнөлүк эл аралык уюмдар менен тышкы саясий иш-мердүүлүктү тен укуктуу жүргүзүү ошону менен катар суверендүү Кыргызстандын кызыкчылыгын коргоо зарыл;

– жөндөмдүү, күчтүү жарандык коомду түзүү, социалдык коргоонун эффективдүү системасын уюштуруу жана адам укуктарын коргоону ишенимдүү жөнгө салуу, элдин аң-сезимине коомдун өзүмдүк суверендүү жол менен өнүгүүсүнө ишенимди сиңирүү;

– американын жана башка державалардын Кыргызстандагы «жумшак күч» маселесин ар тараптуу жана терең изилдөө үчүн ата мекендик жана чет элдик окумуштуулардын, эксперттердин жана саясатчылардын катышуусу менен илимий, илимий-практикалык жыйындарды уюштуруу зарыл;

– чет мамлекеттердин жана эл аралык уюмдардын «жумшак күчүнүн» жагымсыз таасиринин экономикалык факторлорун азайтуу зарыл. Бул үчүн ата мекендик экономиканы реконструкциялоо менен рынокту модернизациялоону тездетүү керек.

– сапаттуу билимге ээ мекенчил маанайдагы жаш адистерди даярдоодо эффективдүү жогорку-кесиптик билим берүү системасын түзүү жана жаштар ичинде заманбап маданий-тарбиялык жана мекенчилдик ишти жөнгө салуу талап кылынат.

Диссертациялык иштин негизги жоболору, натыйжалары жана жыйынтыктары автордун төмөнкү макалаларында жарыяланган:

1. Муса кызы А. Глобальность: новое измерение человеческого бытия // Политика и общество. – Бишкек, 2005. – № 3-4. – С. 126–131.

2. Муса кызы А. Формирование политической культуры Кыргызстана в условиях переходного общества // Вестник Международного университета Кыргызстана. – Бишкек, 2005. – С. 5–6.

3. Муса кызы А. Глобальность: новое измерение человеческого бытия // Политика и общество. – Бишкек, 2005. – № 3-4. – С. 126–131.

4. Муса кызы А. Культура мира – стратегический путь к всеобщей безопасности // Политика и общество. – Бишкек, 2005. – № 3-4. – С. 20–25.

5. Муса кызы А. Культура мира в современном Кыргызстане // Социально-гуманитарные науки. – Бишкек, 2005. – № 3. – С. 54–60.

6. Муса кызы А. Геополитика и культура мира как факторы обеспечения безопасности. – Бишкек, 2006 (9 п. л.).

7. Муса кызы А. «Peacemaking» – деятельность по поддержанию мира // Известия вузов Кыргызстана. – Бишкек, 2006. – № 5. – С. 110–117.

8. Муса кызы А. Глобализация: вызовы и поиски ответа // Вестник МУК. – Бишкек, 2008. – № 7 (1). – С. 145–148.

9. Муса кызы А. Национальная безопасность в новой парадигме образования // Наука и новые технологии. – Бишкек, 2011. – № 8. – С. 93–96.

10. Муса кызы А. Эволюция содержания понятия «мягкая сила» в турецкой политической мысли // Известия вузов Кыргызстана. – Бишкек, 2015. – № 9. – С. 126–129.

11. Муса кызы А. Методы воздействия США // Прорывные научные исследования. 2016. – Пенза: Наука и просвещ. РФ. – С. 214–222.

12. Муса кызы А. Кыргызстан в системе международных отношений // Вестник Башкирского государственного университета. – Уфа, 2016. – С. 256–262.

13. Муса кызы А. О статусе «великая держава» // Прорывные научные исследования. 2016. – Пенза: Наука и просвещ. РФ. – С. 223–229.
14. Муса кызы А. Методы воздействия США // Экономист года 2016: Сб. ст. / Междунар. науч.-практ. конкурс. – Пенза, 2016. – С. 64–73.
15. Муса кызы А. «Малая страна» Кыргызстан в глобальной стратегии США // Вестник КРСУ. – Бишкек, 2016. – № 10. – С. 111–114.
16. Муса кызы А. «Мягкая сила» как фактор воздействия // Наука, новые технологии и инновации. – 2016. – № 1. – С. 136–138.
17. Муса кызы А. Истоки формирования американского общества времен ранних поселений // Вестник КРСУ. – Бишкек, 2016. – Т. 16. – № 12. – С. 92–95.
18. Муса кызы А. Внешняя политика великих держав // Международный журнал экспериментального образования. – М., 2016. – № 9-2. – С. 295–299.
20. Муса кызы А. Мягкая сила великих держав как важный инструмент управления международными процессами // Наука, новые технологии и инновации. – Бишкек, 2016. – № 1. – С. 139–142.
21. Муса кызы А. Несиловые методы воздействия США // Известия вузов Кыргызстана. – Бишкек, 2016. – № 4. – С. 105–108.
22. Муса кызы А. Историческая роль и значение «мягкой силы» в международных отношениях // Вестник МУК. – Бишкек, 2016. – С. 87–92.
23. Муса кызы А. Кыргызстан во внешней политике США // Мир Евразии / Горно-Алтайский государственный университет. – Горно-Алтайск, 2016. – С. 2–7.
24. Муса кызы А. Центральная Азия во внешней политике великих держав // Мир Евразии / Горно-Алтайский государственный университет. – Горно-Алтайск, 2017. – С. 2–8.
25. Муса кызы А. Историография внешней политики суверенного Кыргызстана // Молодой ученый. – Казань, 2017. – С. 79–82.
26. Муса кызы А. Реализация стратегии «мягкой силы» во внешней политике США в первые годы независимости Кыргызстана // Международный журнал экспериментального образования. – М., 2017.
27. Муса кызы А. Реализация стратегии «мягкой силы» во внешней политике США в первые годы независимости Кыргызстана // Вестник Северо-Восточного федерального университета им. М. К. Аммосова. – Якутск, 2017. – Т. 3. – № 7. – С. 45–49.

Муса кызы Алинанын «Кыргызстанга АКШнын “жумшак күч” стратегиясынын тийгизген таасири» аттуу темада 07.00.02 – Ата Мекен тарыхы адистиги боюнча тарых илимдеринин доктору окумуштуу даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Өзөктүү сөздөр: «жумшак күч» концепциясы, тышкы саясат, кыргыз-америка мамилелери, расмий институттар, расмий эмес механизмдер, америкалык фонддор, билим берүү программалары, демократиялык институттар, эл аралык каржы институттары, америкалык/американы жактоочу ӨЭУ (өкмөттүк эмес уюмдар), ММК.

Изилдөөнүн объектиси: Кыргыз Республикасынын тышкы саясий ишмердүүлүгүнүн тарыхы.

Изилдөөнүн предмети: Кыргызстанга АКШнын «жумшак күч» саясатынын тийгизген таасири.

Изилдөөнүн максаты: Иштин негизги максаты «Кыргызстанга АКШнын «жумшак күч» тышкы саясатынын тийгизген таасирин аныктоо

Иштин методологиялык негизин – «Кыргызстанда АКШнын «жумшак күч» тышкы саясий стратегиясынын ишке ашырылышынын көп деңгээлдүү системасынын ыкмалары менен каражаттарынын калыптануу жараяндарын мүмкүн болушунча толук жана объективдүү изилдөө үчүн: системалык, институционалдык, институционалдык эмес жолдор, ошондой эле конкреттүү-тарыхый жана тарыхый салыштырмалык талдоо методдору колдонулду. Америкалык «жумшак күч» саясатын тышкы саясий инструмент катары кабылдоо өзөгөчөлүктөрүн аныктоодо социология жана саясий таануу илимдеринде колдонулуучу дисциплиналар аралык контент-анализ изилдөө ыкмасы пайдаланылды

Диссертациянын илимий жаңылыгы: диссертациялык изилдөөдө изилденип жаткан кезге чейин Кыргызстандын тышкы саясий ишмердүүлүгүндө изилденбей келген тарыхый жагдайлар каралып, иликтөөгө алынды. Изилдөөнүн жыйынтыгында, жаңы тыянактар чыгарылып, изилденип жаткан маселе боюнча мурунку илимий көз караштар ондолуп түзөтүлдү. Илимий айлампага ата мекендик жана америкалык уюмдар менен тышкы саясий мекемелеринин жаңы архивдик материалдары, булактары жана маалыматтары киргизилди.

Иштин практикалык мааниси – диссертациялык иште камтылган даректүү материалдар, Кыргыз Республикасынын тышкы саясий тарыхын изилдөөгө арналган илимий иштерди, ошону менен бирге эле усулдук-окуу куралдарын, Кыргызстандын дипломатия жана тышкы саясий тарыхы, маалымат коопсуздугу боюнча лекциялык курстарын иштеп чыгуу менен аныкталат.

РЕЗЮМЕ

диссертации Муса кызы Алины на тему «Влияние на Кыргызстан внешнеполитической стратегии «мягкой силы» США» на соискание ученой степени доктора исторических наук по специальности 07.00.02 – отечественная история

Ключевые слова: концепция «мягкой силы», внешняя политика, кыргызско-американские взаимоотношения, официальные институты, неофициальные механизмы, американские фонды, образовательные программы, демократические институты, международно-финансовые институты, американские/проамериканские НПО, СМИ.

Объект исследования – история внешнеполитической деятельности Кыргызской Республики.

Предмет исследования – влияние на Кыргызстан политики «мягкой силы» США.

Цель диссертационного исследования – определить влияние на Кыргызскую Республику политики «мягкой силы» США.

Методологическая основа исследования. Для максимально полного и объективного исследования процессов формирования многоуровневой системы методов и средств реализации внешнеполитической стратегии «мягкой силы» США в КР использовались: системный, институциональный, неоинституциональный подходы, а также методы конкретно-исторического и историко-сравнительного анализа. При определении особенностей американского восприятия «мягкой силы» как внешнеполитического инструмента был использован междисциплинарный метод исследования, на основе контент-анализа, практикуемые в социологических и политологических исследованиях.

Научная новизна диссертации: Впервые в исторической науке Кыргызстана комплексно рассмотрены все еще не изученные аспекты внешнеполитической деятельности Кыргызстана. В результате проведенного исследования получены новые выводы и скорректированы прежние научные подходы по рассматриваемой проблеме, в научный оборот введены новые архивные материалы, источники и информация отечественных и американских организаций, а также внешнеполитических ведомств двух стран.

Практическая значимость исследования определяется тем, что содержащиеся в нем фактические материалы и выводы могут быть использованы в научных разработках, посвященных изучению истории внешней политики Кыргызской Республики, а также в составлении учебно-методических пособий и лекционных курсов по истории дипломатии, внешней политики, информационной безопасности Кыргызстана.

RESUME

on the dissertation of Musa kyzy Alina on the **theme «Influence on Kyrgyzstan of the “soft power” policy of the USA»** for the degree of doctor of historical sciences in specialty 07.00.02 – Domestic history

Key words: «soft power» concept, foreign policy, Kyrgyz-American relations, official institutions, informal mechanisms, US funds, educational programs, democratic institutions, international financial institutions, American /pro-American NGOs, mass media.

The object of the research is the foreign political activity of the Kyrgyz Republic.

The subject of the research is the influence of the US «soft power» policy on Kyrgyzstan.

The purpose of the dissertation research is to determine the influence of the «soft power» policy of the United States of America on the Kyrgyz Republic.

Methodological basis of the research – the systemic, institutional, neoinstitutional approaches, as well as methods of concrete historical and historical comparative analysis were used for maximally complete and objective research of the processes of formation of a multilevel system of methods and means for implementing the US «soft-power» foreign policy strategy in the Kyrgyz Republic. In determining the characteristics of the American perception of «soft power» as a foreign policy tool, was used an interdisciplinary research method based on content analysis, which takes place in sociological and political studies. In investigating of the main historical stages of the implementation of the American policy of «soft power» in the Kyrgyz Republic, a problem-chronological research method was used which allowed studying the sequence of historical events in time, from the moment of independence of Kyrgyzstan to the present day.

Scientific novelty of the dissertation: For the first time in the historical science of Kyrgyzstan, the still unexplored aspects of Kyrgyzstan's foreign policy activities have been comprehensively examined. As a result of the research, the new conclusions were obtained and previous scientific approaches on the problem were revised, the new archival materials, sources and information of domestic and American organizations, as well as foreign ministries of the two countries were introduced into the scientific circulation.

The practical significance of the research is determined by the contained factual materials and conclusions which can be used in scientific developments devoted to the study of the history of the foreign policy of the Kyrgyz Republic, as well as in the development of teaching materials and lecture courses on the history of diplomacy, foreign policy, and information security of Kyrgyzstan.

Муса кызы Алина

**КЫРГЫЗСТАНГА
АКШНЫН «ЖУМШАК КҮЧ»
САЯСАТЫНЫН ТИЙГИЗГЕН ТААСИРИ**

Тарых илимдеринин доктору окумуштуулук
даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын
АВТОРЕФЕРАТЫ

Подписано в печать 25.09.2017 г.
Бумага офсетная. Формат 60х84/16
Тираж 150 экз. Заказ №1604

Отпечатано в типографии ОсОО «М Maxima»
г. Бишкек, ул. Тыныстанова, 197/1
E-mail: print@maxima.kg